

2. Введення класифікаційної ознаки пріоритетів за об'єктами на сучасному етапі розвитку держави дозволить зосередити увагу на відновленні інноваційно-інвестиційній моделі розвитку, збільшенні соціальних гарантій та поліпшення якості життя населення, підвищенні рівня соціального захисту і забезпечення населення, активізації інвестицій у розвитку людського капіталу, зміцненні інститутів ринкової економіки та розвиток сучасної інфраструктури, підтримки і стимулювання ефективного розвитку науки та відтворенні інноваційного потенціалу.

3. Формалізація усіх параметрів (кількісних і якісних, об'ємних і часових) програм та планів реалізації заходів з впровадження нововведень, упорядкування та узгодження характеристик яких дасть змогу розглядати їх сукупність як певний портфель інноваційно-інвестиційних проектів, реалізація якого орієнтована на комплексний та збалансований інтегральний ефект.

4. При розробці ДЦП (особливо довгострокових), варто зробити попередній аналіз можливого впливу на виконання програми очікуваних (ймовірних) змін, тобто проаналізувати результати (і можливості) її виконання в різних умовах. Це пов'язано з тим, що реалізація більшості програм розвитку вимагає великих обсягів фінансування і значно розтягується у часі. Тобто, упродовж реалізації довгострокової цільової програми економічна ситуація як усередині країни, так і на міжнародних ринках може істотно змінитися.

Визначаючи пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку України О. Власюк, В. Крисаченко, М. Степко та ін. [295, с.771] відзначають, що повинно бути забезпечено стійке економічне зростання, збільшення реальних доходів населення, зменшення безробіття, підвищення ефективності ДЦП соціальної допомоги, завершення пенсійної реформи, розбудову соціальної інфраструктури, подолання бідності, створення умов доступності і посилення професійності системи охорони здоров'я, зростання якісного рівня освіти всіх рівнів, вирішення житлово-комунальних проблем.

Площина пріоритетів та цільових настанов політики регіонального економічного розвитку складається із орієнтирів підвищення динамічності інноваційних змін (оновлення та модернізації виробничо-технологічної бази)

господарського комплексу території та підвищення ефективності використання виробничих ресурсів для створення конкурентоспроможних на внутрішньому та міжнародному ринках товарів і послуг. При цьому безпосередньо до сфери компетенції державних органів на центральному та регіональному рівнях належить перш за все створення інституціональних та інфраструктурних передумов для активізації та інтенсифікації інноваційного процесу.

Таким чином, основою політики економічного зростання на регіональному рівні в Україні має стати перш за все підвищення ефективності використання наявних науково-технологічних та виробничих можливостей, ресурсної бази розвитку виробництва, що зумовлює необхідність активізації заходів щодо формування в регіонах потужного потенціалу забезпечення інноваційних змін.

Узагальнення теоретичних і методологічних засад визначення змісту поняття інноваційного потенціалу регіону (див., наприклад, роботи П. Бубенко [69], Т. Гончарової [165], В. Гриньової [129], В. Заусаєва [151], Л. Кавуненко [165], М. Ковальова [172], Л.М. Матросової [211], П. Ореховського [229], Т.Погодіної [236], О. Попова [129], В. Тарановського [324], А. Шашко [172], Ю. Шипуліної [324] та ін. дає можливість визначити такі основні підходи щодо вирішення цього питання:

цільовий підхід, відповідно до якого інноваційний потенціал регіону (ІПР) відбиває здатність регіонального науково-промислового комплексу щодо забезпечення досягнення свідомо встановлених цілей інноваційного розвитку (параметрів генерації та впровадження нововведень);

динамічний підхід, що ув'язує сутність інноваційного потенціалу регіону із складним сполученням наявних можливостей і потребами забезпечення реалізації бажаних альтернатив розвитку («можливостей»), перш за все зумовлених станом виробничо-технологічної і ресурсної бази, вимогами досягнення певного рівня конкурентоспроможності тощо;

ресурсного підходу, в рамках якого відбувається узагальнення усього різноманіття інноваційних ресурсів (науково-технологічної та виробничої бази, а також ресурсів, що можуть бути залучені до інноваційного процесу) в межах регіону, суб'єкти господарського комплексу якого можуть використовувати ці

ресурси, щоб забезпечити досягнення поставлених цілей та реалізувати ймовірні альтернативи розвитку.

Для кожної з описаних концепцій притаманною є власний (певною мірою специфічний) підхід щодо структуризації ППР, встановлення властивостей окремих його складових, особливостей і закономірностей їхньої побудови і взаємодії в процесі регіонального розвитку. Проте переважна більшість існуючих методичних підходів щодо оцінки стану та можливостей трансформації ППР (див. дод. П) орієнтовано на узагальнення певних системних характеристик регіонального господарського комплексу, що відображають його здатність ефективно використовувати ресурси (ресурсний аспект), досягати на цій основі очікуваних результатів (цільовий аспект), підтримувати реалізацію певної моделі поведінки або стратегії розвитку (рефлексивно-поведінковий аспект) та ін.

Отже, інноваційний потенціал регіону, відповідно до більшості підходів до його оцінки, характеризується насамперед обсягами накопичених (або таких, що перебувають у сфері відносно вільного доступу потенційних учасників процесу впровадження нововведень) ресурсів і максимально можливими об'ємами й різноманіттям корисних товарів і послуг, яких можна досягти в перспективі з оптимальним впровадженням інновацій для досягнення цілей регіонального розвитку. Визначення цих цілей досягається завдяки консенсусу між основними групами впливу в контексті потреб забезпечення вимог конкурентоспроможності регіонального господарського комплексу (РГК) відносно інших територіально відокремлених економічних систем.

Таким чином, реалізація обраної стратегії структурної трансформації національної економіки в контексті регіонального розвитку насамперед передбачає необхідність створення сприятливих організаційно-економічних умов для формування гнучкого інноваційного потенціалу, інтенсифікації інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання, створення досконалого механізму управління стратегічними змінами. Проте, під кутом зору автора, існуючі підходи до оцінки ППР не дозволяють у повному обсязі досягти комплексності, координованості та обґрунтованості заходів щодо удосконалення

умов для інтенсифікації інноваційної діяльності. Зокрема, до складу суттєвих вад зазначених підходів треба віднести такі: недостатність охоплення цілісного комплексу факторів, взаємодія яких відбувається у проходженні етапів складного циклу «наука-техніка-виробництво»; недостатність уваги до забезпечення пропорційності розвитку різних складових ІПР; обмеженість урахування впливу інституціональних та інфраструктурних факторів на динаміку інноваційного розвитку тощо.

Для удосконалення методичного забезпечення оцінки інноваційного потенціалу регіону здається доцільним використати підхід, заснований на систематизації складових ІПР за стадіями циклу «наука-техніка-виробництво» (див. табл. 2.15), протікання якого в межах РГК є підґрунтям для генерації, відбору та впровадження нововведень. В рамках розгляду кожного з етапів пропонується здійснювати кластерну оцінку стану таких складових інноваційного потенціалу регіону: ресурсної (матеріально-технічна база та ресурсне забезпечення діяльності); продуктивної (виробничі потужності та обсяги виробництва); кадрової (кількісні і якісні параметри задіяного персоналу); фінансової (необхідні обсяги та доступні джерела фінансування, параметри оцінки ефективності інвестицій); організаційно-управлінської (ступінь відповідності рівня розвитку управлінської системи мірі складності об'єкту управління); інфраструктурної (мережа структур, які забезпечують здійснення основних етапів інноваційного циклу); інституціональної (параметри інституціонального середовища, зокрема – система заходів державного стимулювання інновацій).

Проведений у роботі кластерний аналіз (див. дод. Р) науково-технічного та інноваційного рівнів регіонального розвитку показав, що регіони, які близькі географічно, досить помітно відрізняються науково-технічним і інноваційним рівнями розвитку, що не можуть бути віднесені до одного економічного кластеру; а формування кластерів інноваційної та наукової діяльності переважно пов'язане з спеціалізацією за конкретними напрямками діяльності. Отримані значення інтегральних показників інноваційного потенціалу регіонів України дозволили виділити потужні та найбільш перспективні регіони-лідери (табл. 2.16).

Таблиця 2.15

Результати науково-виробничої діяльності та критерії оцінки впливу цих результатів на інноваційний потенціал регіону на різних етапах науково-технологічного розвитку

Етап	Результати етапу	Критерії оцінки впливу на інноваційний потенціал регіону
Фундаментальні наукові дослідження	Загальнонаукова інформація, обґрунтування теорій, принципів та шляхів їхнього практичного використання). Визначення сфери першочергового використання результатів.	Принципова можливість практичної реалізації набутих результатів на сучасному етапі регіонального розвитку та у перспективі. Економічна доцільність (потенціальний економічний ефект) від реалізації набутих результатів в межах регіонального господарського комплексу.
Прикладні наукові дослідження	Галузева інформація (створення технологічних регламентів, технічних завдань та вимог, методик та рецептів, проектів, інших рекомендацій, інструкцій, стандартів, еталонів, нормативів, каталогів).	Технічна можливість реалізації результатів фундаментальних досліджень та їхній вплив на продуктивність виробництва та ефективність використання ресурсів підприємствами РГК. Економічна ефективність можливих варіантів реалізації результатів фундаментальних досліджень
Технічні розробки та дослідне виробництво	Проектно-конструкторська документація, зразки нових виробів, нових споруд, процесів та систем управління. Техніко-економічні показники проекту реалізації нових технічних рішень.	Можливість практичної реалізації інновацій на існуючій виробничій базі підприємств РГК. Витрати на технічну модернізацію та переобладнання виробничої бази. Можливість тиражування створених зразків нових виробів або впровадження нових процесів та систем управління в межах регіону.
Первинне засвоєння інновацій	Налагодження серійного або одиничного випуску нових виробів, пуск нових об'єктів, засвоєння нових процесів, систем управління.	Ступень досягнення передбачених технічних та економічних показників нового виробництва. Збільшення виробничої потужності РГК, підвищення гнучкості техніки та технології.
Розповсюдження інновацій	Типові технології та методики використання інновації. Права інтелектуальної власності на результати попередніх етапів.	Забезпечення технологічного лідерства підприємств РГК. Можливість комерційного продажу прав інтелектуальної власності на результати попередніх етапів. Можливість використання об'єктів інтелектуальної власності для підвищення науково-освітнього рівня населення регіону
Ефективне використання інновацій в діючому виробництві	Заходи щодо удосконалення технологій та виробів, які використовувалися у впровадженні інновацій до діючого виробництва. Перспективи розвитку виробничо-технологічної бази підприємств РГК.	Підвищення ефективності використання інновації в діючому виробництві. Можливості визначення перспектив розвитку технологічної бази регіонального господарського комплексу та збільшення виробничого потенціалу.

Таблиця 2.16

Склад кластерів регіонів за рівнями науково-технічного та інноваційного розвитку (НТІР)

Роки	Кластер		
	1 (високий рівень НТІР)	2 (середній рівень НТІР)	3 (низький рівень рівень НТІР)
2011	Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Харківська, м.Київ	Запорізька, Львівська, Київська, АРК	Чернігівська, Луганська, Чернівецька, Херсонська, Черкаська, Кіровоградська, Житомирська, Хмельницька, Рівненська, Закарпатська, Волинська, Полтавська, Миколаївська, Івано-Франківська, Вінницька, Сумська, Тернопільська
2012	Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Одеська, м.Київ	Київська, Полтавська, АРК, Луганська	Запорізька, Чернігівська, Чернівецька, Черкаська, Херсонська, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Закарпатська, Кіровоградська, Житомирська, Сумська, Волинська, Миколаївська, Івано-Франківська, Вінницька, Львівська
2013	Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Одеська, м.Київ	Київська, Львівська, Запорізька, Луганська	Сумська, Кіровоградська, Рівненська, Закарпатська, Чернівецька, Черкаська, Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Волинська, Івано-Франківська, Вінницька, Тернопільська, Чернігівська, Полтавська, Миколаївська, АРК
2014	Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Одеська, м.Київ	Київська, Львівська, Запорізька	Сумська, Кіровоградська, Рівненська, Закарпатська, Чернівецька, Черкаська, Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Волинська, Івано-Франківська, Вінницька, Тернопільська, Чернігівська, Полтавська, Миколаївська, АРК, Луганська
2015	Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Львівська, м.Київ	Київська, Кіровоградська, Запорізька, Житомирська, Чернігівська, Херсонська, Сумська, Полтавська, Донецька	Волинська, Луганська, Закарпатська, Тернопільська, Вінницька, Миколаївська, Рівненська, Івано-Франківська, Чернівецька, Черкаська, Хмельницька

Використання описаного підходу дозволить не тільки в комплексі визначити параметри наявного стану ІІР, але й дати обґрунтування необхідних пріоритетів і заходів з удосконалення взаємодії та узгодженості складових інноваційного потенціалу регіону. Визначення пріоритетів регіонального інноваційного розвитку є базою для структурування стратегічних завдань економіки, а також тактичних заходів і механізмів їх

розв'язання і підтримки.

Особливу увагу при аналізі причин пріоритетності заслуговують наступні методологічні позиції: наскільки винятковою є проблема в науковому і практичному значенні, чи забезпечує її розв'язання приріст нових знань і можливість зайняття лідируючих позицій на вітчизняному і світовому ринках; наскільки суперечливою з позицій світових стандартів і сучасних поглядів є проблемна ситуація і наскільки вона гальмує соціально-економічний розвиток суспільства в разі її ігнорування; наскільки деструктивним для економіки можуть бути наслідки в разі не вживання адекватних заходів з розв'язання проблеми. Таким чином, за умови вироблення послідовної, чітко структурованої за пріоритетами державної політики, усунення законодавчих суперечностей, розроблення ефективного механізму формування і реалізації регіональної інноваційної політики та контролю за їх виконанням, ці програми зможуть стати дієвим інструментом якісних зрушень в економіці та суспільному житті України.

В Україні для визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і технологій традиційно використовуються неформалізовані методи – досі такі пріоритети формувалися в результаті обговорення в невеликих групах експертів та представників органів управління, останнім часом починають використовуватися, так звані, форсайтні методи дослідження із залученням досить значної кількості експертів і використанням методу Дельфі для організації роботи з ними.

Велике значення для використання потенціалу активізації та інтенсифікації економічного зростання має також орієнтація на вибір у якості пріоритетів розвитку параметрів принципово новаторського характеру інноваційних рішень, які визначаються потенційно найбільш тривалим життєвим циклом, велика протяжність якого є підґрунтям для максимізації відповідного економічного ефекту від впровадження нововведень. Розробка відповідної методології та її апробація у вирішенні цих завдань мають вестися вже зараз, паралельно із розробкою методології і її застосуванням для технологічного прогнозування зі створення короткострокових програм

інноваційного розвитку.

На етапі виявлення нових наукових напрямів та оцінки й моніторингу тенденцій їх розвитку доцільно використовувати методи кількісного екстраполяційного прогнозування, зокрема методи бібліометрії і вебометрії. На наступних етапах - формулювання та кластеризація всіх конструктивних ідей щодо перспектив розвитку та оцінки технологічного потенціалу нових наукових напрямів, аналіз та ранжування напрямів тощо – доцільно користуватися методами якісного аналізу, зокрема такими як метод Дельфі. На першому етапі застосовується кількісний мета-аналіз, що дасть змогу відокремити групу нових наукових напрямів від традиційних або тих, що зникають. Результати виявлення нових наукових напрямів, їх кластеризації та ранжування за оцінками технологічного потенціалу і перспектив його реалізації, кладуться в основу прийняття рішень щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, програм прикладних досліджень та інноваційних проектів.

Впровадження розглянутих положень в практику встановлення пріоритетів загальнодержавних та регіональних програм розвитку передбачає необхідність здійснення таких заходів: упорядкування складу вже визначених цільових орієнтирів та пріоритетів, а також систематизація ухвалених державою програм і планів належно до оцінки науково-технічної досконалості та перспективності подальшого розвитку технологій; узгодження цільових орієнтирів науково-технічного розвитку, що базуються на визначенні прикладних потреб господарства в підвищенні ефективності виробничих процесів, із очікуваними і перспективними результатами фундаментальних досліджень (у т.ч. – на засадах компаративістського порівняння з кращими аналогами); узагальнення передового досвіду відбору та впровадження нововведень на базі розбудови системи моніторингу наукової діяльності; розробка форсайт-прогнозів та урахування їх результатів при встановленні пріоритетів і цільових орієнтирів в плановому процесі; доопрацювання теоретико-методологічного підґрунтя для перевірки адекватності встановлених пріоритетів науково-технологічного розвитку та апробація

відповідного методичного забезпечення при визначення пріоритетності та перспективності досліджень за окремими галузями.

Таким чином, державна підтримка пріоритетних напрямів повинна сприяти вирішенню завдань щодо структурно-технологічних перетворень у промисловості, зокрема: розроблення та впровадження у виробництво нових видів продукції, матеріалів і технологій; інвестування у фундаментальні і прикладні дослідження зі створення інтелектуальної власності та спрямовування достатніх коштів на фінансування науки і підтримку невеликих компаній, забезпечуючи їм можливість доводити результати фундаментальних досліджень до рівня комерційних продуктів; активне освоєння сегментів внутрішнього і зовнішнього ринків, де вітчизняні товаровиробники можуть отримати упродовж короткого часу конкурентні переваги, спираючись на внутрішні сприятливі умови національної економіки.

На думку автора, на базі цільової програми формується сукупність пріоритетів, які мають певну загальну ціль, в результаті чого доцільність об'єднання декількох пріоритетів в одну цільову програму зумовлено наступними обставинами: наявність єдиного органу управління реалізацією програми, що дозволяє координувати дії учасників програми та мобільно перерозподіляти наявні ресурси між різними пріоритетами; спрощення фінансування; зниження ціни зовнішнього фінансування (за умови отримання державної підтримки у вигляді державних гарантій); отримання різноманітних пільг та преференцій. В той же час слід зауважити, що існують принципові відмінності програми від сукупності пріоритетів: ефект від програми значно більший за умови правильного формування програми та залучення у програму взаємовпливових пріоритетів; відбір пріоритетів у програму, маючи загальну ціль, здійснюється за єдиним критерієм; програма має залучати два типи пріоритетів – першочергові та другої черги.

Основна увага у формуванні ДЦП повинна зосереджуватися на механізмах, критеріях відбору та ранжуванні пріоритетів. Це дозволить обґрунтувати склад першочергових пріоритетів програми та забезпечить обґрунтованість корегування програми у ході її реалізації.

Держава повинна спрямовувати власні зусилля на вибудовування структурних пріоритетів. Для відстоювання у глобальній конкуренції Україні потрібно координувати зусилля між впровадженням нової інноваційної і старої сировинної економіки. Ці пропорції підлягають цілеспрямованому регулюванню, спираючись на довгострокові національні інтереси.

Безумовно до пріоритетних напрямків політики розвитку потрібно додати ті конкурентні переваги, в яких Україна зберігає конкурентні позиції – реальні та більшою мірою потенційні. Однак це питання у цілому підлягає ретельному системному вивченню, причому відповідна інвентаризація ракетно-космічної галузі та авіапромисловості, атомної галузі, виробництва зброї, суднобудування, транспортного машинобудування, низки нанотехнологічних напрямів, тощо, повинна здійснюватися за участю наукових кіл. Разом з визначенням пріоритетного ланцюжку: проблема – напрям – завдання, має розроблятися механізм загальнодержавної підтримки пріоритетів. Це пов'язано з тим, що реалізація пріоритетів майже завжди потребує внесення відповідних змін до механізмів державного управління з метою посилення акцентів щодо участі окремих сфер і видів економічної діяльності в розв'язанні проблемної ситуації, виправлення системних протиріч, підвищення ефективності використання національних ресурсів, посилення дієвості і оперативності державного впливу на розв'язання проблемної ситуації.

У найближчій перспективі в регіонах України великомасштабні інноваційно-інвестиційні програми необхідно орієнтувати на розв'язання завдань структурної перебудови національного господарства. Головні з пріоритетів даного роду програм складаються з таких цільових орієнтирів: економія критично важливих (насамперед – енергетичних) ресурсів та впровадження механізмів заохочення ресурсозбереження; підвищення рівня створення нової вартості при модернізації існуючих та створенні нових виробництв; орієнтація на підтримку проектів розвитку господарської активності в секторах економіки, які визначаються експортним потенціалом або пов'язані із задоволенням ключових споживчих потреб; технологічне

оновлення об'єктів критичної інфраструктури та соціальної сфери.

Отже підкреслимо, що завдання підвищення конкурентоспроможності української економіки будуть визначати життя країни в середньостроковій і довгостроковій перспективі. Важливо не лише формулювати пріоритети національної конкурентоспроможності, але й успішно реалізовувати їх, підвищуючи ефективність державної політики.

Таким чином, встановлення пріоритетів соціально-економічного та науково-технологічного розвитку (на всіх рівнях господарської системи країни) обов'язково слід узгоджувати із відповідною ієрархією цілей та завдань держави у різних сферах життєдіяльності суспільства. Для України комплекс цих цілей на регіональному рівні складається з: підвищення якості життя населення; забезпечення високих темпів стійкого економічного зросту; створення потенціалу для майбутнього розвитку; підвищення рівня національної безпеки.

Доведення пріоритетності для соціально-економічного розвитку країни реалізації певних інноваційних заходів та проектів доцільно здійснювати за такими основними критеріями: внесок у прискорення росту ВВП (регіонального продукту), покращення його структури та збільшення конкурентоспроможності економіки; забезпечення національної (регіональної) безпеки, включаючи технологічну безпеку.

На думку автора, релевантність впливу створеного виробництва нової продукції або послуг в результаті функціонування економічної системи на національному або регіональному рівні слід оцінювати за такими параметрами: конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках (порівняння за функціональними та якісними характеристиками із світовими продуктами-аналогами; бар'єри входу на ринки тощо); обсяги існуючих та потенційних ринків збуту основних продуктів, що реалізуються із застосуванням критичних технологій, як в Україні, так і за кордоном та їх характеристики (стабільні, швидко зростаючі тощо); очікувана динаміка продаж на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Оцінка впливу певних дій та заходів, результатів реалізації інвестиційних

проектів на безпеку держави на національному та регіональному рівнях здійснюється на базі узагальнення таких параметрів: подолання залежності від імпорту особливо важливих продуктів та технологій; конкурентоспроможність вітчизняних технологій, направлених на скорочення ризику техногенних катастроф (за цінovими та технологічними характеристиками) у порівнянні із закордонним аналогами.

Отже, визначення пріоритетів науково-технічного та виробничо-технологічного розвитку держави має здійснюватися на основі оцінювання релевантності внеску, який надають результати здійснення певних інноваційних змін та реалізації інвестиційних проектів у забезпечення національної конкурентоспроможності та безпеки держави (в усіх аспектах її забезпечення) з урахуванням обсягів зростання випуску нових конкурентоспроможних товарів і послуг, а також підвищення ефективності та економії критично важливих для безпеки держави виробничих ресурсів.

Порядок оцінювання пріоритетності інноваційно-інвестиційних проектів має складатися при цьому з процедур оцінювання державних і суспільних потреб у споживанні економічних благ, визначення потенціалу внутрішнього виробництва, встановленні потенційних можливостей для нарощування виробництва, обґрунтування параметрів відповідних інноваційних проектів.

Необхідною передумовою забезпечення об'єктивності оцінювання пріоритетності певних інноваційних проектів слід вважати їх відповідність додатковим критеріям: широкий спектр можливих застосувань у різних галузях економіки та соціальної сфери, генерація нових напрямків досліджень; застосування в реалізації найважливіших національних проектів; наявність умов для практичної реалізації: технологічні заділи, ступінь завершеності, наявність потенційних споживачів, кадровий потенціал, наявність у країні сучасної виробничої бази; обсяги інвестицій, що потребуються для промислового освоєння технологій; оцінка ймовірних ризиків реалізації, що перешкоджають досягненню запланованих результатів; функціональність, спрямованість на практичну реалізацію у рамках державних науково-технічних та інших програм.

2.3. Регіональні аспекти оцінки ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів

Ефективність є найважливішою ключовою інтегральною характеристикою господарських процесів, в рамках якої здійснюється зіставлення та оцінка співвідношення результатів та витрат ресурсів, пов'язаних із виконанням певних виробничо-збутових операцій, реалізацією інвестиційних проектів, здійсненням внутрішньо організаційних змін. Таким чином, оцінка ефективності впровадження нововведень є одним з найбільш відповідальних етапів у процесі прийняття рішень інноваційно-інвестиційного характеру, планування реалізації проектів оновлення та модернізації виробництва тощо. Необхідність посилення уваги до вивчення передумов формування ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності (ІІД) додатково пов'язана із необхідністю забезпечення оптимальності розподілу обмежених економічних ресурсів суб'єктів господарювання, достовірного передбачення термінів повернення вкладеного капіталу, темпів і пропорцій розвитку підприємств. В переважній більшості випадків ефективність реалізації інноваційно-інвестиційних проектів (ІІП) розглядається дослідниками з переважно економічного кута зору, як зіставлення досягнутих при цьому результатів (ефекту) і витрат, пов'язаних із впровадженням певного роду нововведень. Так, наприклад, С. Ільєнкова та ін. [155, с.264] наголошують на доцільності використання загальних підходів (цільового та ресурсного), заснованих на використанні прямих (форм. 2.4) та зворотних (форм. 2.5) показників оцінки ефективності реалізації ІІП, або дотриманні вимог мінімізації витрат виробничих ресурсів уцілому (форм. 2.6):

$$Pe = \frac{E}{B} \quad (2.4)$$

$$Pe = \frac{B}{E} \quad (2.5)$$

$$Pe = \int \min Z \quad (2.6)$$

де Pe – показник ефективності;

E – отриманий ефект або результат від реалізації проекту;

B – витрати, пов'язані з реалізацією проекту;

Z – загальний обсяг витрат виробничих ресурсів.

Одержаний внаслідок виконання інноваційно-інвестиційного проекту економічний ефект звичайно може бути утворений на основі сполучення таких основних складових: збільшення обсягів операційної діяльності при виробництві та збуті нової продукції; приріст чистої продукції коштом підвищення продуктивності праці; економія (перевитрата) сировини і матеріалів (з урахуванням виконання виробничої програми); економія від зниження собівартості продукції, що вже відбувається, коли використовується нова техніка; економія (вивільнення) робочої сили; скорочення обсягів запасів і підвищення оборотності обігових коштів тощо.

Обов'язковою передумовою адекватного і достовірного передбачення пропорцій сполучення результатів і витрат, одержаних в результаті реалізації ПІ, стає також урахування впливу факторів невизначеності умов виконання проекту на основі оцінювання імовірності виникнення різного роду ризиків та прогнозування розміру відповідних можливих фінансових втрат. Зокрема, для вирішення цього завдання можуть бути використані показники інвестиційного ризику на основі розрахунку дисперсії (форм.2.7), середньоквадратичного відхилення (форм. 2.8), коефіцієнт варіації (форм. 2.9) тощо, а також використання експертних та аналогових методів оцінки [210]:

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 \cdot P_i \quad (2.7)$$

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^n (R_i - \bar{R})^2 \cdot P_i} \quad (2.8)$$

$$CV = \frac{\sigma}{\bar{R}} \quad (2.9)$$

де: R_i – конкретне значення можливих варіантів очікуваного доходу, $\bar{R}$ - середнє значення доходу, P_i – імовірність, n - число спостережень.

Крім того, при формуванні системи показників оцінки економічної ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів С. Ільєнкова та ін. [157, с.269] відзначають також необхідність дотримання таких вимог: урахування особливостей розгортання інноваційно-інвестиційного процесу на різних стадіях життєвого циклу проекту; перспективна спрямованість оцінювання (на основі ретроспективного аналізу, прогнозування та стратегічного планування); порівняльно-конкурентний підхід (бенчмаркінг); формалізація оцінок на основі використання абсолютних, відносних та питомих показників; забезпечення зв'язку із фінансовими параметрами виробничо-збутового процесу; комплексність охоплення функціональних сфер діяльності підприємства тощо.

Необхідність забезпечення виконання усіх зазначених вимог закономірно зумовлює складність та розмаїття наявних методичних підходів, які використовуються у розв'язанні завдань оцінки економічної ефективності інноваційно-інвестиційних проектів (див. табл. 2.17). Крім того, більшість науковців відзначають, що суто економічні аспекти встановлення ефективності ІІІ обов'язково мають доповнюватися оцінюванням соціальних, екологічних, політичних та інших параметрів реалізації такого роду проектів. Так, наприклад, за думкою А. Гойко [119, с. 318-319], визначення ефективності ІІД має здійснюватися на базі узагальнення показників комерційного, бюджетного, фінансово-економічного характеру через зіставлення витрат і доходів, дисконтованих за впливом фактору часу.

Н. Краснокутська [182, с.461] розглядає цю проблему і наполягає на необхідності урахування соціальних і екологічних результатів, що, проте, звичайно розглядаються як допоміжні показники оцінки, та тільки у поодиноких випадках враховуються на підприємствах для обґрунтування лише окремих специфічних рішень інноваційно-інвестиційного характеру. Таким чином, слід відзначити, що більшість існуючих методичних підходів до побудови системи показників оцінки ефективності ІІІ носять відносно замкнений і статичний характер, оскільки характеризують прогнозовані (виходять з уявлення про передбачуваність майбутніх умов господарювання)

Таблиця 2.17

Порівняльна характеристика методичних підходів до оцінки економічної ефективності інноваційно-інвестиційних проектів (узагальнено за [119, 210, 155, 161, 185, 182])

Назва методичного підходу	Порядок розрахунку	Умовні позначення	Переваги	Недоліки
За чистою приведеною вартістю	$NPV = \sum_k \frac{Pk}{(1+e)^k} - IC$ <p align="center">або</p> $NPV = \sum_k \frac{Pk}{(1+e)^k} - \sum_{j=1}^m \frac{IC}{(1+e)^j}$	<i>NPV</i> – чиста приведена вартість; <i>P_к</i> – вигода (дохід) від проекту; <i>IC</i> – витрати на проект; <i>e</i> – ставка дисконту; <i>к</i> – тривалість життєвого циклу проекту	Урахування впливу часових параметрів реалізації проекту; порівняльний характер оцінки варіантів проекту	Відсутність об'єктивної основи для встановлення розміру ставки дисконтування; неможливість
За індексом дохідності інвестицій	$PI = \sum_k \frac{Pk}{(1+e)^k} / IC$	<i>PI</i> – індекс дохідності інвестицій	Можливість оптимізації складу портфелю проектів	урахування наявних відмінностей у обсягах інвестицій за варіантами реалізації проектів
За внутрішньою нормою рентабельності інвестицій	<i>IRR = e</i> за умови, якщо <i>NPV = f(r) = 0</i> при $NPV = \sum_k \frac{Pk}{(1+IRR)^k} / IC = 0$	<i>IRR</i> – внутрішня норма рентабельності	Комплексність підходу до оцінювання (у т.ч., визначення впливу на параметри фінансового стану); уникнення попереднього і суб'єктивного обґрунтування ставки дисконту	Повне або часткове ігнорування впливу зовнішніх факторів (насамперед, конкурентного і кон'юнктурного походження) формування ефективності проекту; відсутність уваги до синергетичних параметрів проекту
За модифікованою внутрішньою нормою рентабельності	$MIRR = \sum Ct / (1+x)^t = \sum Bt (1+i)^{n-1} / (1+x)^t$	<i>MIRR</i> – внутрішня ставка рентабельності; <i>x</i> – модифікована внутрішня ставка рентабельності; <i>n</i> – границя проектного циклу (кінцевий термін реалізації проекту); <i>C_t</i> – потік витрат у рік <i>t</i> ; <i>i</i> – альтернативна вартість проекту	Посилення уваги до урахування впливу часових і фінансових параметрів реалізації проекту	ефективності проекту; відсутність уваги до синергетичних параметрів проекту
За періодом окупності	$T = k \text{ при } \frac{NPV}{IC} = 1$	<i>T</i> – період окупності;		
За коефіцієнтом ефективності інвестицій	$ARR = \frac{PN}{\frac{1}{2}(IC + PV)}$	<i>ARR</i> – коефіцієнт ефективності інвестицій; <i>PN</i> – середньорічний прибуток; <i>PV</i> – залишкова або ліквідаційна вартість створених активів	Простота оцінювання і доступність інтерпретації результатів	Неможливість використання для оцінки проектів з тривалим періодом реалізації

Продовження табл.2.17

Назва методичного підходу	Порядок розрахунку	Умовні позначення	Переваги	Недоліки
За приведеними витратами	$B_i = C_i + E_n K_i \rightarrow \min$ або $B_i = C_i + i K_i \rightarrow \min$ або $B_i = C_i + R_n K_i \rightarrow \min$	B_i – приведені витрати для кожного варіанта ; C_i – собівартість (витрати виробництва) з того ж варіанта; E_n – норматив ефективності капітальних вкладень; K_i – інвестиції за тим же варіантом; i – відсоткова ставка; R_n – внутрішній норматив рентабельності інвестицій	Можливість урахування широкого кола параметрів (у т.ч., екологічних, соціальних тощо) у визначенні розміру нормативу ефективності капітальних вкладень	Відсутність об'єктивної основи для встановлення розміру нормативу ефективності капітальних вкладень; відсутність уваги до урахування часових параметрів (у т.ч., за життєвим циклом) проекту
За рівнем беззбитковості	$P_b = \frac{X_n}{X_{кр}}$ при $X_{кр} = \frac{A}{Ц - B_{зм}}$ за умови $A \rightarrow \min$	P_b – рівень беззбитковості; X_n – плановий обсяг виробництва інноваційної продукції; $X_{кр}$ – обсяг виробництва, за який досягається беззбитковість; A - постійні витрати, величина яких не залежить від зміни обсягу продажів у релевантному періоді; $Ц$ - ціна одиниці продукції; $B_{зм}$ – питомі змінні витрати (на од.)	Простота оцінювання і доступність інтерпретації результатів. Комплексність підходу до урахування внутрішньовиробничих факторів формування ефективності проекту	Використання припущень про незмінність цін, пропорційність виробництва і реалізації продукції, постійність співвідношення витрат, обсягів виробництва та прибутку
За ефектом операційного (виробничого) важеля виробничого)	$V_o = \frac{BP - З}{Pr} = \frac{BM}{Pr}$	BP - виручка від реалізації; $З$ - змінні витрати щодо виробництва та реалізації продукції; Pr - прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг); BM - валова маржа	Посилення уваги до урахування впливу інновацій на внутрішньовиробничі параметри господарської діяльності (структуру витрат)	Ігнорування впливу зовнішніх факторів формування ефективності проекту, тривалості життєвого циклу

параметри виробничо-збутової діяльності та усталеності конкурентних позицій підприємства на ринку, тобто визначаються спрямуванням на досягнення цілей та забезпечення інтересів внутрішнього походження (насамперед, пов'язаних із вимогами максимізації прибутку).

Проте досягнення цілей, на які спрямовує сили окреме підприємство або його учасники, відносно мало може сприяти вирішенню таких глобальних проблем як охорона довкілля, підвищення якості трудового життя та забезпечення повної зайнятості, створення умов для творчої самореалізації особистості тощо. Ігнорування наявності такого роду проблем у плануванні інноваційно-інвестиційної діяльності об'єктивно може призводити до виникнення і посилення суттєвих протиріч між прагненнями підприємства та інтересами суспільства уцілому. Найбільш гострий характер такого роду протиріччя насамперед будуть набувати на регіональному рівні, тобто в межах певної території, природно-екологічний стан та умови життєдіяльності населення якої безпосередньо будуть змінюватися внаслідок розгортання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств, розташованих в цьому регіоні. З іншого боку, загострення таких протиріч може суттєво перешкоджати досягненню інноваційно-інвестиційних цілей підприємницького характеру (через застосування заходів державного регулювання, погіршення мотивації працівників – мешканців певної території, обмеження доступу підприємства до користування об'єктами регіональної інфраструктури тощо).

Тому, під кутом зору автора, доцільним здається доповнення існуючих підходів до оцінки ефективності реалізації ІІІ такими групами показників, що відображають регіональні аспекти здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств (табл. 2.18).

З огляду на розмаїття запропонованої системи показників, узагальнення планових (прогнозних) або фактичних оцінок ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів пропонується здійснювати на основі розрахунку відповідного показника, отриманого у вигляді таксономічного коефіцієнту.

Таблиця 2.18

Показники оцінки регіональної ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів (авторська розробка)

Група показників	Показники
Економічні	Темпи змін обсягів регіонального продукту (з урахуванням обсягів операційної діяльності підприємства та його партнерів за виробничою кооперацією, розташовані в певному регіоні)
	Темпи змін вартості товарів та послуг, вироблених підприємством для споживання в межах території регіону
	Темпи змін обсягів витрат підприємства, пов'язаних із користуванням послугами об'єктів регіональної інфраструктури
	Темпи змін обсягів інвестицій (об'єкти – підприємство та його партнери за виробничою кооперацією, розташовані в певному регіоні), джерела яких знаходяться за межами регіону
Виробничо-технологічні	Темпи змін інтегрального показника конкурентоспроможності продукції, яка виробляється підприємством
	Темпи змін рівня завантаження виробничих потужностей об'єктів регіональної інфраструктури, послугами яких користується підприємство
	Темпи змін частки вартості нової продукції, виробленої для споживання в межах регіону, у загальних обсягах операційної діяльності підприємства
	Темпи змін обсягів виробництва підприємством та його партнерами за виробничою кооперацією, розташованими в регіоні, інноваційної продукції, порівняної або кращої за аналоги
	Темпи змін частки виробничих процесів, сертифікованих за вимогами міжнародних систем оцінки якості, у загальній кількості виробничих процесів підприємства
	Темпи змін матеріалоемності продукції, яка виробляється
	Темпи змін енергоемності продукції, яка виробляється
	Темпи змін електроємності продукції, яка виробляється
Екологічні	Темпи змін розміру території санітарно-захисної зони підприємства
	Темпи змін обсягів поточних витрат на природоохоронні цілі
	Темпи змін обсягів виплачених штрафів і санкцій за порушення природоохоронних норм та вимог
	Темпи змін обсягів утворення відходів виробництва (за видами і класами небезпеки)
	Темпи змін обсягів переробки твердих відходів у власному виробництві
	Темпи змін обсягів вивезення твердих відходів на організовані полігони для зберігання або утилізації
	Темпи змін кількості організованих та неорганізованих стаціонарних джерел атмосферного забруднення
	Темпи змін показників відповідності обсягів атмосферного забруднення вимогам норм гранично припустимих викидів (концентрацій)
	Темпи змін обсягів власної переробки газоподібних відходів
	Темпи змін кількості організованих (у т.ч. – обладнаних фільтрами) та неорганізованих джерел стоків

Продовження табл. 2.18

Група показників	Показники
Соціальні	Темпи змін кількості робочих місць
	Темпи змін заробітної плати працівників підприємства
	Співвідношення між показниками розміру заробітної плати працівників підприємства та відповідними середньогалузевими (або середніми в межах певної території) показниками
	Співвідношення кількості (передбачуваної або фактичної) трудових конфліктів, пов'язаних із реалізацією певного ІІІ, та загальної кількості (передбачуваної або фактичної) трудових конфліктів на підприємстві
	Співвідношення між кількості робочих місць з шкідливими умовами праці та загальною чисельністю персоналу
	Темпи змін обсягів витрат на оздоровлення персоналу та забезпечення якісних умов праці на підприємстві
	Темпи змін інтегрального показника оцінки якості життя населення території внаслідок реалізації інноваційно-інвестиційного проекту
	Темпи змін обсягів благодійних витрат підприємства
Освітньо-наукові	Ступінь забезпеченості реалізації проекту інноваційними розробками, виконаними установами та організаціями, розташованими у регіону
	Темпи змін обсягів замовлення на підготовку (перепідготовку) фахівців для підприємства освітніми установами регіону
	Темпи змін обсягів витрат підприємства на здійснення фундаментальних та прикладних досліджень, виконавцям яких є установи та організації, розташовані в регіоні
Бюджетні	Темпи змін обсягів податкових платежів підприємства
	Темпи змін обсягів відрахувань на соціальні цілі
	Темпи змін обсягів витрат на адміністрування виконання державних функцій, пов'язаних із регулюванням господарської діяльності підприємства
	Темпи змін вартості об'єктів (підприємство або його партнери за виробничою кооперацією – цілісний майновий комплекс або корпоративні права), що належать територіальній громаді
	Темпи змін обсягів дивідендних виплат за корпоративними правами, які належать в статутному фонді підприємства територіальній громаді

Отримані результати прогнозування та оцінки ефективності реалізації проектів впровадження нововведень можуть бути використані для обґрунтування доцільності використання органами регіонального управління різних форм регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Зокрема, рівень та динаміку змін узагальнюючого показника слід враховувати у визначенні можливості надання цими органами різного роду пільг та преференцій, фінансової допомоги або кредитної підтримки, у встановленні розміру тарифів на користування послугами об'єктів регіональної

інфраструктури тощо. З іншого боку, негативний характер змін цього показника може стати підставою для посилення органами регіонального управління заходів щодо регулювання господарської діяльності підприємств, стратегії і плани розвитку яких не враховують інтереси територіальної громади, зокрема, наприклад, з урахуванням екологічних наслідків виробничої активності таких підприємств.

Таким чином, від наукової обґрунтованості та ретельності опрацювання інноваційних проектів природоохоронної спрямованості величезною мірою залежить вирішення накопичених у суспільстві екологічних проблем.

Під кутом зору Р.А. Фатхутдінова [301, с.24-30], здійснення інноваційної діяльності спрямовано на досягнення чітко визначених економічних результатів, розв'язання задач забезпечення господарського і фінансового розвитку. При цьому досягнення економічних результатів інноваційного процесу має бути всіляко погоджено із забезпеченням комфортних соціальних і психологічних умов в колективі для ефективної творчої діяльності, а також загальних суспільних пріоритетів (насамперед – екологічних). Тому планування інновацій на підприємстві обов'язково має бути спрямоване насамперед на забезпечення єдності й гармонії в науково-технічному виробничому, економічному і соціальному розвитку. Важливою складовою такого забезпечення є насамперед комплексне визначення економічної, екологічної, соціальної ефективності інноваційно-інвестиційних проектів.

За думкою А.Гойко [119, с. 318-319], методичні засади оцінки економічної ефективності (ЕЕ) інноваційно-інвестиційних проектів (ІІП) складаються з наступних основних елементів:

1) оцінка ЕЕ ІІП на базі визначення комерційної, бюджетної, прямої фінансово-економічної ефективності через зіставлення витрат і доходів, дисконтованих за впливом фактору часу (розрахунок на рівні підприємства або регіону показників чистого дисконтованого доходу, зведеного доходу, чистого потоку платежів, внутрішньої норми доходності, терміну окупності, рентабельності вкладень тощо);

2) оцінка ЕЕ ІІП на базі визначення ефективності інвестиційних проектів

на рівні госпрозрахункових виробництв (розрахунок показників комерційної, і прямої фінансово-економічної ефективності з встановленням обсягів впливу від реалізації інноваційно-інвестиційного проекту автономного підрозділу у консолідовані результати діяльності суб'єкту господарювання);

3) порівняння і вибір оптимального варіанту реалізації інноваційно-інвестиційних проектів з різними термінами дії;

4) оцінка ризику реалізації інноваційно-інвестиційних проектів тощо.

Проте слід зазначити, що методики оцінки економічної ефективності ІІІ в досить незначній мірі враховують вплив можливих екологічних наслідків реалізації певних інноваційних рішень. Звичайно оцінка потенційної дії цих чинників базується на грошовій оцінці негативних наслідків порушення природного середовища, збільшення споживання природних ресурсів, зростання небезпечних викидів і відходів, або відповідного (зворотного) позитивного екологічного ефекту. З цієї нагоди доцільність впровадження інноваційних рішень екологічного характеру визначається наступною нерівністю:

$$(A^E + W - B^E) > 0, \quad (2.10)$$

де A – сукупні витрати, пов'язані із втіленням та продуктивною експлуатацією нового технологічного процесу (або його елементу) для досягнення корисного ефекту E ;

B – витрати, які необхідні для забезпечення відповідного до обсягу продуктивного корисного ефекту E при використанні вже існуючих технологічних рішень;

W – обсяги нанесення шкоди (покращення стану) навколишнього середовища під час впровадження нового технологічного рішення інноваційного характеру (у грошовому вимірі, за ступенем відповідності існуючим нормам і нормативам природокористування).

Треба проте, ще раз наголосити на неактуальності та невідповідності реальному стану обсягів нанесення екологічної шкоди більшості нормативних

показників, які були встановлені за часи адміністративного регулювання економіки. Необхідною умовою об'єктивної оцінки будь-яких інноваційних рішень у сфері природокористування, за нашою думкою, є як найшвидший перегляд цих нормативів, зокрема з посиленням територіальної диференціації показників граничної припустимості викидів.

Безпосередня оцінка економічного ефекту від впровадження інноваційно-інвестиційних заходів природоохоронного характеру здійснюється за наступним загальним методичним підходом:

$$E_I = \Pi_I + ЧДД_I + S_I, \quad (2.11)$$

де E_I – еколого-економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (I), спрямованих на трансформацію (скорочення або збільшення) впливу на навколишнє природне середовище;

Π_I – ставка платежів за викиди певного обсягу і рівню небезпеки, що виникають (або можуть бути зекономлені) під час реалізації інноваційно-інвестиційного проекту (I);

$ЧДД_I$ – чистий дисконтований дохід від реалізації природоохоронного інноваційного заходу (I);

S_I – грошова оцінка фінансових потоків, що виникають при наданні ініціатору реалізації ІПП (I), можливостей щодо користування різними формами державної підтримки екологічної активності.

З наведеного рівняння видно, що важливим фактором реалізації інноваційного рішення екологічного характеру (забезпечення економічної ефективності ІПП) є використання державних економічних регуляторів (ДЕР) активізації природоохоронної діяльності. Проте, за нашою думкою (на підставі проведеного вище дослідження правил, умов і обмежень щодо застосування ДЕР) на цей час методичне забезпечення обґрунтування доцільності та вибір форм і обсягів надання державної підтримки природоохоронній діяльності вимагає на удосконалення. Необхідність такого удосконалення зумовлено дією наступних чинників:

1) вибір і надання певних форм державної підтримки в сучасних умовах часто має випадковий і занадто суб'єктивний, тобто не заснований на безсумнівних еколого-економічних вимогах і потребах, характер;

2) наявна організаційно-методична база обґрунтування доцільності використання форм державної підтримки інноваційної екологічної діяльності не дає можливості щодо проведення повної порівняльної оцінки різних ІПП, які реалізуються на різних стадіях еколого-економічної діяльності („постачання – виробництво – споживання”);

3) оцінку еколого-економічного ефекту звичайно зосереджено навколо екологічних наслідків дій певного суб'єкту господарювання (у найкращому випадку – в межах певної території), проте формування цього ефекту у переважній більшості випадків відбувається упродовж усього складного ланцюжку ЕЕД, що вимагає на консолідацію екологічних результатів впровадження ІПП упродовж усього циклу („постачання – виробництво – споживання”), у іншому випадку, зменшення екодеструктивного ефекту у межах однієї ланки може спричинити збільшення споживання природних ресурсів і виникнення екологічно шкідливих наслідків на інших, тому що це, наприклад відбувається при заміщенні споживання природного газу на вугілля);

4) вибір форм, умов і термінів надання державної підтримки процесам реалізації ІПП екологічного характеру через дію наведених вище чинників досить часто не відповідає вимогам відповідності найважливіших ознак доцільності використання інструментів регулювання еколого-економічної діяльності (зміст регулюючого впливу, предметна спрямованість дії, інтенсивність, економічності тощо).

Таким чином, основною проблемою вибору оптимальних (з вимог ефективності) форм державної підтримки інноваційно-інвестиційних проектів екологічного спрямування є необхідність консолідованої оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту, що виникає на усіх ланках циклу „постачання – виробництво – споживання”, пов'язаного з виготовленням певних видів продукції (товарів, послуг) для задоволення

конкретних суспільних та індивідуальних потреб на основі використання певних природних ресурсів. Встановлення розміру синергетичного еколого-економічного ефекту, який визначається для ланцюжку „постачання – виробництво – споживання”, здійснюється за формулою:

$$CEE = E_I^P + E_I^B + E_I^C \quad (2.12)$$

де CEE – синергетичний еколого-економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (І), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище, консолідований за усіма етапами еколого-економічного циклу „постачання – виробництво – споживання”;

E_I^P – економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (І), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище на етапі „постачання” еколого-економічного циклу (у видобувників природних ресурсів, які є базою для виготовлення готової продукції);

E_I^B – економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (І), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище на етапі „виробництво” еколого-економічного циклу (у переробників природних ресурсів, які є базою для виготовлення готової продукції цими виробниками);

E_I^C – економічний ефект від впровадження екологічних інноваційних заходів (І), спрямованих на скорочення негативного впливу на навколишнє природне середовище на етапі „споживання” еколого-економічного циклу (у споживачів готової продукції, виробленої з певного виду природних ресурсів).

Для встановлення обсягів синергетичного еколого-економічного ефекту реалізації ІПП в межах ланцюжку „постачання – виробництво – споживання” („ПВС”) передбачається використання методичного підходу, заснованого на положеннях концепції енерго-виробничого циклу, яка широко використовується у стратегічному плануванні розвитку територій та

розміщення продуктивних сил.

Енерговиробничий цикл (ЕВЦ) є об'єднанням взаємозалежних виробничих процесів різних галузей регіону на основі послідовної глибокої переробки сировини до одержання готової продукції й утилізації усіх промислових відходів [168, с.29]. Стрижневим елементом побудови ЕВЦ є певний системоутворюючий («ядро») виробничий процес, навколо якого відбувається концентрація решти технологічних процесів і рішень.

Для оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту пропонується використання модифікованого підходу, заснованого на виділенні еколого-виробничого циклу (ЕкВЦ), тобто територіального об'єднання взаємозалежних виробничих процесів послідовної глибокої переробки певного виду природних ресурсів (стійкої за способами використання сукупності ПР) від їхнього видобутку через стадії переробки-виробництва до одержання готової продукції й утилізації усіх промислових відходів.

Для оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту пропонується використання модифікованого підходу, заснованого на виділенні еколого-виробничого циклу (ЕкВЦ), тобто територіального об'єднання взаємозалежних виробничих процесів послідовної глибокої переробки певного виду природних ресурсів (стійкої за способами використання сукупності ПР) від їхнього видобутку через стадії переробки-виробництва до одержання готової продукції й утилізації усіх промислових відходів.

Особливості використання методу ЕВЦ при встановленні обсягів СЕЕ полягають у наступному:

1) ЕкВЦ є регіональним утворенням, яке може розвиватися у різних таксономічних одиницях, як у великих, так і в маленьких районах;

2) об'єднання усіх учасників ЕкВЦ відбувається навколо стабільно існуючих виробничо-технологічних зв'язків, зумовлених єдністю природних ресурсів, що є базою для виготовлення певних видів продукції для задоволення конкретних суспільних й індивідуальних потреб;

3) підприємство може бути учасником різної кількості ЕкВЦ, так само як на території певного регіону може бути утворено декілька однорідних ЕкВЦ;

4) провідна роль у формуванні ЕкВЦ належить промисловим підприємствам – виробникам готової продукції, які виступають ядром циклу;

5) окремі підприємства – учасники ЕкВЦ виконують у його складі різні виробничо-споживчі функції, обумовлені місцем цих підприємств у ланцюжку „постачання – виробництво – споживання”;

6) на певній території різні ЕкВЦ можуть мати різну ступінь повноти, тобто бути повним (з усіма стадіями циклу ПВС) або неповними (з окремими стадіями циклу ПВС);

7) кількість ЕкВЦ у регіоні залежить від рівня комплексності та глибини переробки сировини.

Виділення складу та структури ЕкВЦ, визначення місця в ньому підприємства, яке впроваджує ІПП екологічної спрямованості, встановлення характеру впливу ІПП на екологічну безпеку у регіоні дозволяє дати більш повне (за традиційний підхід) обґрунтування і оцінку еколого-економічної ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства (рис.2.6).

Використання зазначеного підходу є також доцільним для удосконалення обґрунтування вибору форм державної підтримки екологічних інновацій. Для такого обґрунтування пропонується використання методичного підходу, заснованого на проведенні якісної оцінки СЕЕ від реалізації інвестиційного проекту (ІПП) екологічної спрямованості на підприємстві завдяки позиціонування проекту на площині відповідної трьохмірної матриці оцінки (див. рис.2.7, табл. 2.19).

Площина зазначеної матриці формується якісними оцінками характеру екологічного ефекту, що виникає з реалізацією ІПП на різних стадіях циклу „ПВС”. Якісна оцінка дається за трьохмірною шкалою („негативний”, „нейтральний”, „позитивний”) відповідно до експертної оцінки впливу реалізації ІПП на екологічну ситуацію навколо об’єктів циклу „ПВС”. При цьому доцільним здається використання формального підходу, заснованого на встановленні співвідношення вихідного та передбачуваного стану екологічної безпеки (ЕБ) об’єкту (характеризується показниками обсягу шкідливих викидів, класу небезпеки виробництва, способів утилізації відходів тощо).

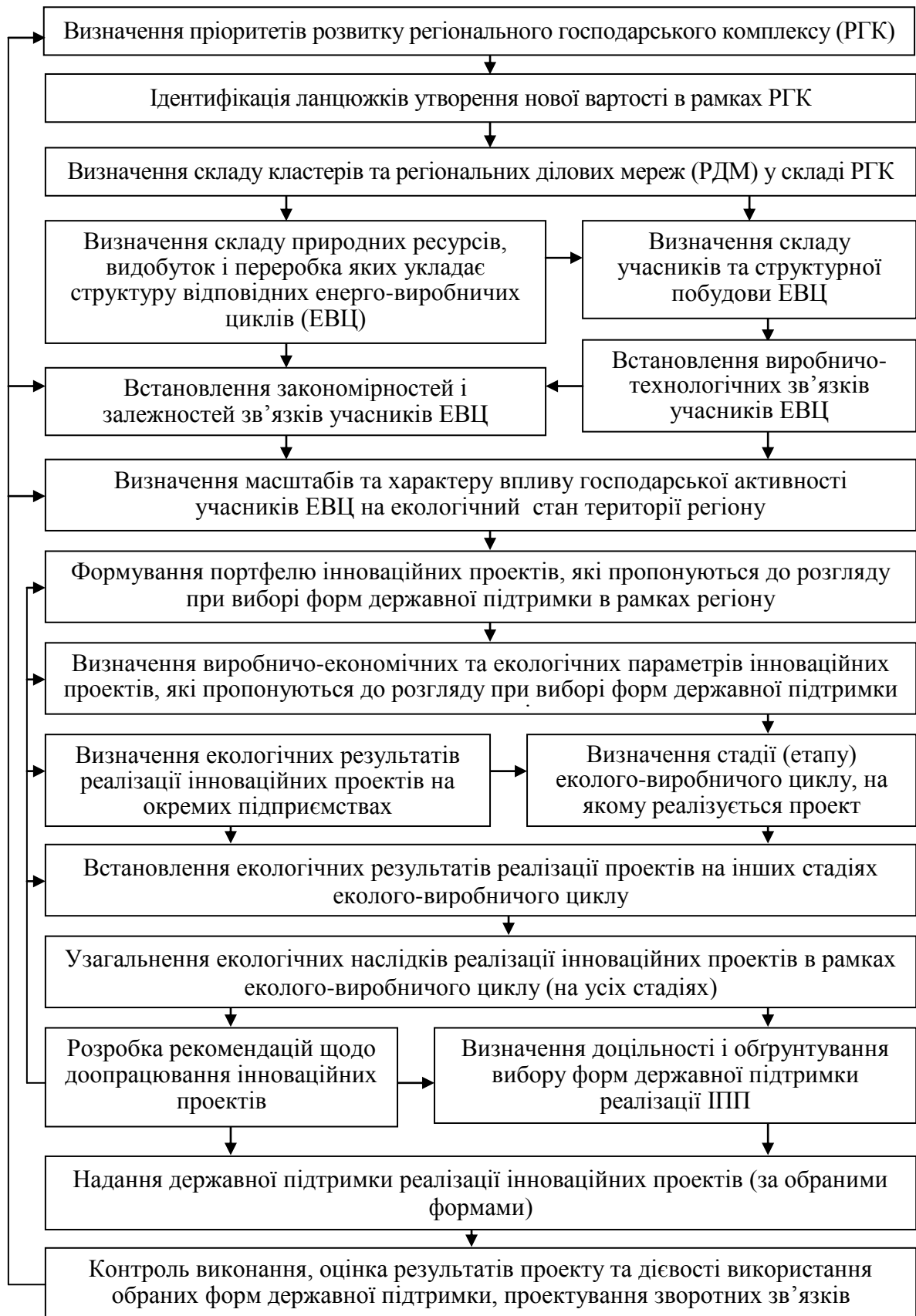

Рис.2.6. Послідовність обґрунтування регіональних форм державної підтримки реалізації інноваційних проектів екологічної спрямованості

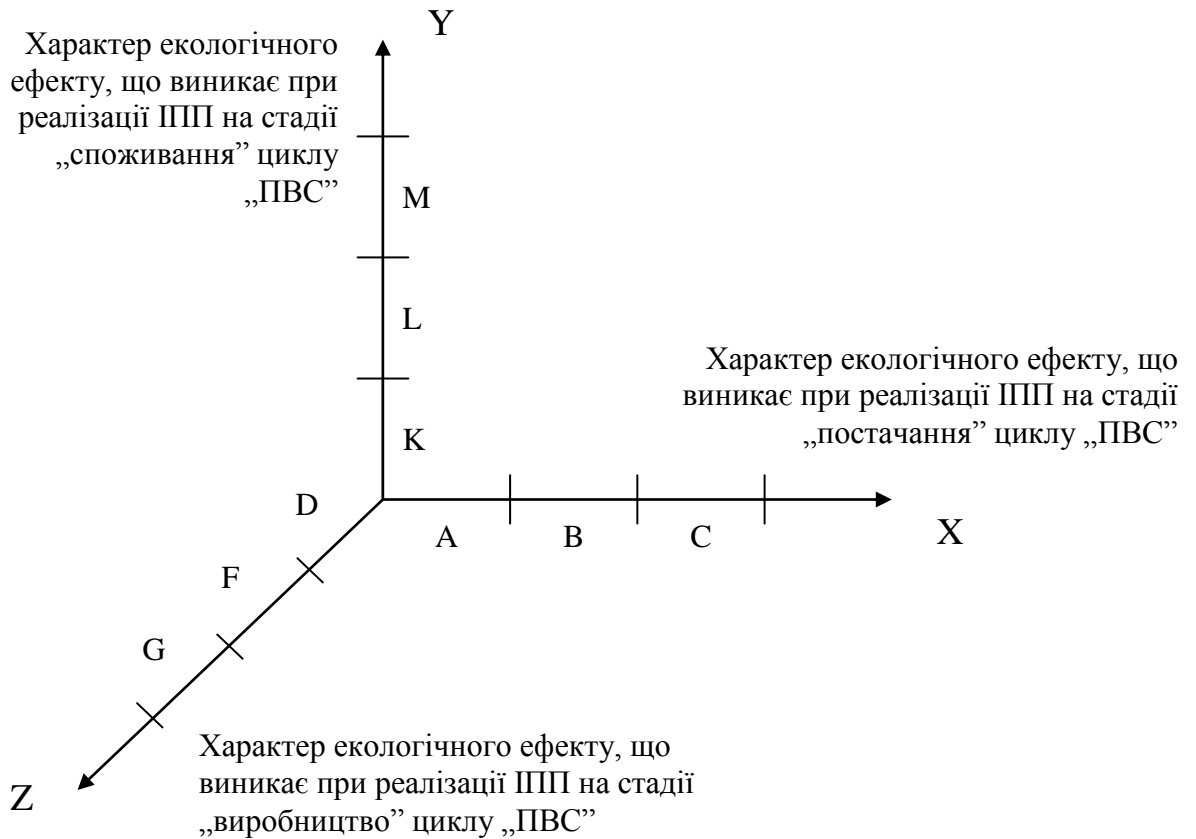

Рис.2.7. Площина матриці якісної оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту від реалізації інвестиційного проекту (ІПП) екологічної спрямованості на підприємстві

Таблиця 2.19

Опис осередків площини матриці якісної оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту від реалізації інвестиційного проекту (ІПП) екологічної спрямованості в регіоні

Шифр осередку	Етап циклу ПВС	Характер екологічного ефекту
A	Постачання (вісь X)	Негативний
B	Постачання (вісь X)	Нейтральний
C	Постачання (вісь X)	Позитивний
D	Виробництво (вісь Y)	Негативний
F	Виробництво (вісь Y)	Нейтральний
G	Виробництво (вісь Y)	Позитивний
K	Споживання (вісь Z)	Негативний
L	Споживання (вісь Z)	Нейтральний
M	Споживання (вісь Z)	Позитивний

Межі (релевантність) впливу реалізації ІПП на екологічний стан об'єктів здійснюється експертним шляхом (звичайно пропонується вважати

релевантним відхилення у стані ЕБ не менш ніж на 7-10% за певними заздалегідь визначеними параметрами загального екологічного стану території). Зіставлення характеру впливу ІПП на екологічний стан ланцюжку „ПВС” дозволяє сформувати відповідну матрицю якісної оцінки (рис.2.8).

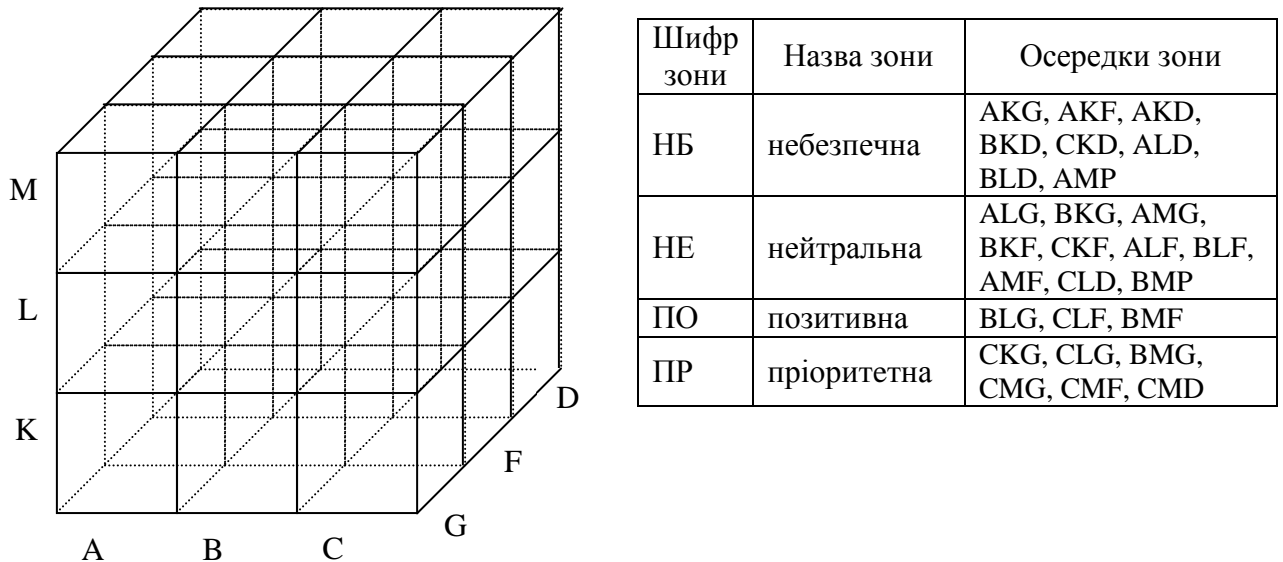

Рис.2.8. Матриця якісної оцінки синергетичного еколого-економічного ефекту від реалізації ІПП екологічної спрямованості

В площині побудованої матриці пропонується визначити 4 основні зони впливу ІПП на екологічний стан:

1) небезпечна (НБ) – сукупність осередків матриці, які позначають погіршення стану ЕБ не менш як на двох стадіях циклу ПВС;

2) нейтральна (НЕ) – сукупність осередків матриці, які позначають стабільність стану ЕБ або погіршення ЕБ на одній із стадій циклу ПВС (при нейтральності або погіршенні на одній із стадій);

3) позитивна (ПО) – сукупність осередків матриці, які позначають поліпшення ЕБ на одній із стадій циклу ПВС (без погіршення);

4) пріоритетна (ПР) – сукупність осередків матриці, які позначають поліпшення ЕБ не менш як на двох стадіях циклу ПВС. Визначення обсягів впливу реалізації ІПП на екологічну безпеку об’єкту має здійснюватися на ретроспективній основі, тобто характер змін екологічної ситуації навколо

певного об'єкту буде зіставлятися із вихідною ситуацією на території.

Надалі відповідно до характеристики зони пріоритетності реалізації інноваційного проекту пропонується вибір форми державної підтримки ІПП (відмови або навіть створення перешкод для здійснення підтримки) на основі розробленої нами таблиці рекомендацій (табл. 2.20).

Таблиця 2.20

Таблиця рекомендацій щодо вибору форм державного регулювання реалізації ІПП екологічної спрямованості

Шифр зони	Назва зони	Форми державного регулювання
НБ	небезпечна	Прямий екологічний контроль
		Квотування викидів (без можливості передачі квот)
		Ліцензування споживання ресурсів
		Ліцензування (сертифікація) техніки і технології
		Штрафи і фінансові санкції
		Регулювання цін
НО	нейтральна	Стандартизація техніки і технології
		Штрафи і фінансові санкції
		Пряме моральне стимулювання
		Екологічна сертифікація продукції (необов'язкова)
ПО	позитивна	Державне замовлення екологічно чистої продукції
		Квотування викидів (з можливістю передачі квот)
		Гарантування (пільгове страхування)
		Податкові пільги
		Субсидії
ПР	пріоритетна	Компенсаційні виплати
		Субсидії
		Податкові пільги (або санкції)
		Пільгове кредитування
		Екологічна сертифікація продукції (необов'язкова)
		Гарантування (пільгове страхування)
		Державне фінансування екологічних заходів

Остаточне рішення про регулювання процесу впровадження ІПП, а також встановлення кількісних характеристик такої підтримки пропонується здійснювати на основі точної кількісної оцінки обсягів (в натуральному і грошовому вимірі) екологічного ефекту, що може бути отриманий під час реалізації ІПП.

У додатку С наведено опис інноваційно-інвестиційного проекту створення й експлуатації пункту утилізації відпрацьованих нафтопродуктів у Зміївському районі Харківської області. Виходячи з наведеної характеристики проекту, слід відзначити, що його реалізація може мати наступні екологічні наслідки (за сферами циклу «ПВС»): сфера постачання – без змін; сфера виробництва – без змін; сфера споживання – позитивні зміни.

Таким чином, на площині матриці якісної оцінки проект може бути спозиціоновано у осередку ВМФ, тобто у зоні позитивних змін екологічної ситуації (ПО). Для підтримки впровадження проекту може бути запропоновано використання наступних державних регуляторів: квотування викидів (з можливістю передачі квот); гарантування (пільгове страхування); податкові пільги; субсидії.

Висновки за розділом 2

1. На цей час в Україні відбулось значне скорочення інфраструктури наукової та інноваційної сфер держави. Проте навіть зменшення кількості наукових організацій та чисельності наукових фахівців, здатне сприятливо вплинути на формування потужного науково-технічного потенціалу України за умови стабільного та достатнього рівня фінансування наукової сфери. Тому подолання технологічного відставання в промисловості та інших сферах господарського комплексу України, а отже, і технологічної залежності від розвинутих держав світу, залежить від того, які критерії, шляхи, засоби та ресурси будуть визначатись для досягнення цієї мети.

2. Організаційний механізм реалізації регіональної інноваційної політики (РІП) в контексті розвитку партнерських відносин у формі ДПП має бути сукупністю наступних основних складових: принципи та правила взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу між собою та із складовими зовнішнього середовища з метою досягнення цілей РІП на основі чинного законодавства та контрактних документів; методологічної бази, яка має в собі

набір економічних методів та інструментів, які використовуються для досягнення цільових показників програми та забезпечення її ефективності; систему організаційно-управлінських структур, які створюються для управління регіональним інноваційним процесом; інституціональних структур, які формують її сприятливе, щодо забезпечення досягнення встановлених пріоритетів і цілей інноваційного процесу в регіоні.

3. Оцінка ефективності впровадження нововведень в процесі прийняття інноваційно-інвестиційних проектів (ІПП) є одним з найбільш відповідальних етапів, важливість якого зумовлена необхідністю забезпечення оптимальності розподілу обмежених економічних ресурсів суб'єктів господарювання, достовірного передбачення термінів повернення вкладеного капіталу, темпів і пропорцій розвитку підприємств. Для запобігання виникненню протиріч між регіональними та підприємницькими цілями при реалізації інноваційно-інвестиційних проектів запропоновано використання системи показників, яка враховує регіональні пріоритети економічного, виробничо-технологічного, екологічного, соціального, освітньо-наукового, бюджетного характеру.

4. Активізація інноваційно-інвестиційної діяльності є одним з провідних і найбільш дієвих напрямків вирішення екологічних проблем сучасного промислового виробництва на регіональному рівні. Для встановлення обсягів синергетичного еколого-економічного ефекту реалізації ІПП в межах ланцюжку „постачання – виробництво – споживання” запропоновано використання методичного підходу, заснованого на положеннях концепції енерго-виробничого циклу. За поданим підходом передбачається визначення наступних основних зон впливу ІПП на екологічний стан циклу „ПВС”: небезпечна, нейтральна, позитивна, пріоритетна.

Висновки та результати дисертаційного дослідження, наведені у розділі, опубліковані у наукових статтях № 93, 94, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 107, 108, 113, 114, 117, 13 за списком літератури.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Структура, складові та оцінка ефективності реалізації регіональної інноваційної політики

Одним з головних чинників активізації наукової та інноваційної діяльності як фактору забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України та її регіонів є створення структури державного регулювання економіки з чітким розподілом функціональних обов'язків щодо координації наукової та інноваційної діяльності. З іншого боку, надання регіонам України більшої управлінської самостійності, делегування повноважень щодо організації процесів соціально-економічного та інфраструктурного розвитку вимагає як формування специфічних методів регіонального управління, що повністю відповідають новому статусу регіону й умовам зовнішнього середовища, так і пошуку найбільш адекватних підходів до побудови системи управління регіональною інноваційною політикою (РІП), що є одним з основних орієнтирів економічної діяльності держави. О. Луцків [198, с.154] наголошує, що регіональна інноваційна політика в умовах інноваційної економіки має визначати основні цілі регіонального інноваційного розвитку, шляхи та механізми активізації всіх суб'єктів-учасників регіонального інноваційного процесу, заснованих на концепції формування та розвитку високоефективних регіональних інноваційних систем. В. Узунов [293, с.1] також відзначає, що розвиток економіки країни та її регіонів безпосередньо пов'язаний з формуванням ефективної державної інноваційної політики, реалізація якої передбачає визначення пріоритетів і концептуальних засад інноваційного розвитку, формування нормативно-правової бази щодо відносин між державними інституціями та інноваційно-активними суб'єктами

підприємницької діяльності, використання прямих і опосередкованих методів регулювання інноваційної діяльності з метою її активації, формування і розвитку відповідної інфраструктури.

Отже, сутність РІП становить система заходів, спрямованих на трансформацію (якісні й кількісні перетворення) інституціонального та інфраструктурного забезпечення функціонування та розвитку РГК, що є комплексом засад, які можуть цілеспрямовано впливати на форми, методи, способи впровадження інновацій у господарську діяльність підприємств регіону. Регіональна інноваційна політика, яка є складовою частиною відповідного стратегічного плану на державному рівні, в свою чергу, визначається з урахуванням напрямків і темпів соціально-економічного розвитку регіону, розмірів його бюджету, характеристик внутрішнього конкурентного середовища, екологічної обстановки, ресурсного потенціалу, а також з огляду на потреби власної інвестиційної політики. Регіональна інноваційна політика – це регламентований комплекс планів та управлінських процедур, що має складатися обґрунтування пріоритетів та цілей регіонального інноваційного процесу, орієнтованого на розвиток промислово-підприємницької сфери території, а також визначення форм і методів ресурсного, організаційного, інституціонального та інфраструктурного забезпечення цього процесу, що може бути описаний в рамках положень мультиагентського підходу (див., наприклад, [58, 61, 169, 233 та ін.]) кортежем наступного виду (див.дод. Т):

$$PIIP = \langle A, CR, ACT, \Phi, OP, E, M, SL, IR, STR, P, EV \rangle \quad (3.1)$$

де A – сукупність агентів, що реалізують власні стратегії та моделі поведінки в контексті РІП:

$$A = \{CP\}U\{OP\} \quad (3.2)$$

при виборі

$$\{ACT\} = f(\{A\}U\{G\}U\{STG\}), \quad (3.3)$$

яке визначає

$$\{\Phi\} = f(\{ACT\} \cup \{E\}), \quad (3.4)$$

що для окремих учасників РІП, безпосередньо задіяних у процесі формування та реалізації РІП, може приймати форму:

$$\{O\Phi\} = \{\Phi\} \cup \{M\} \quad (3.5).$$

Отже, схематично механізм розробки та реалізації РІП може бути надано таким чином (див. рис. 3.1).

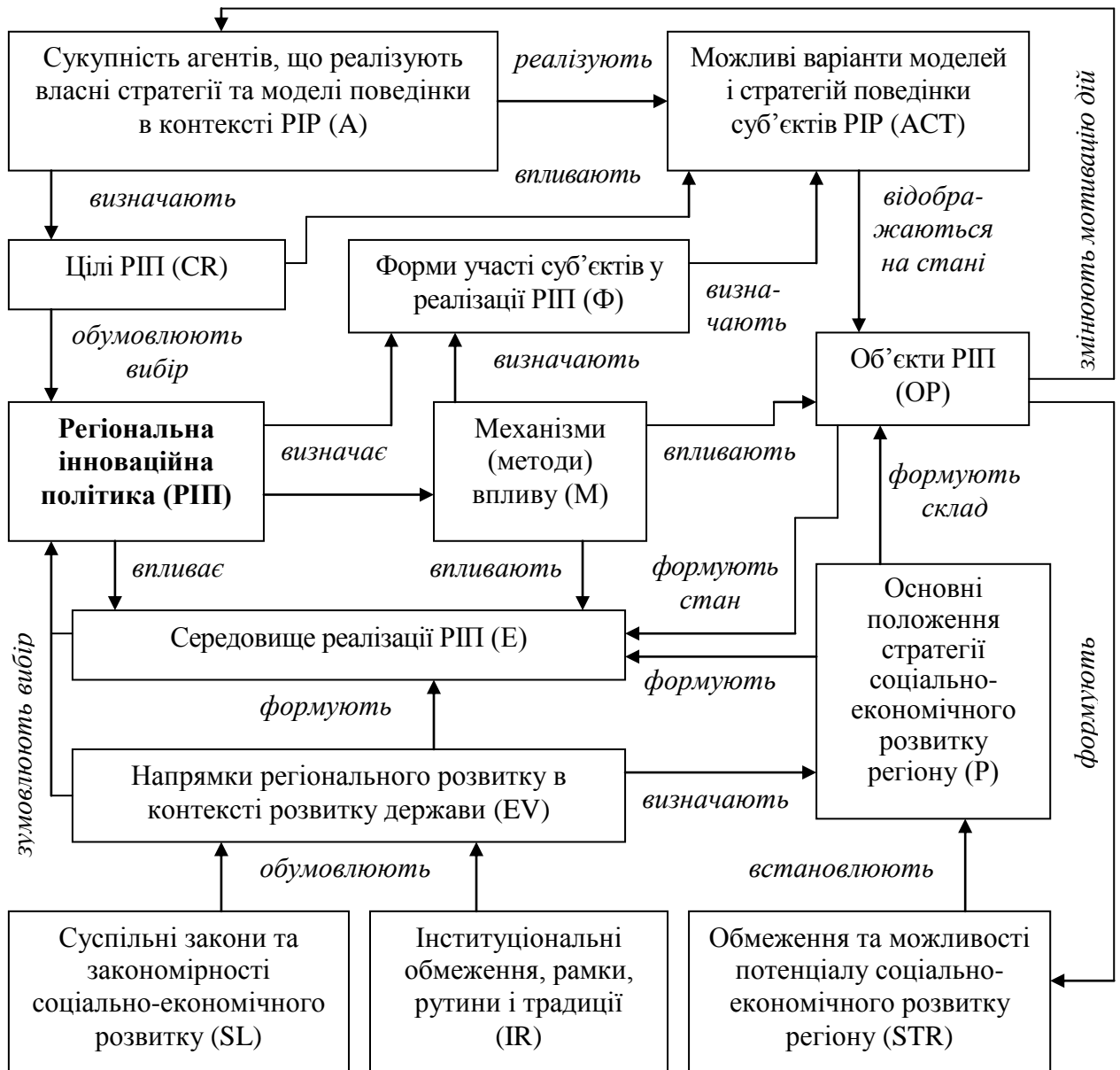

Рис.3.1. Механізм розробки та реалізації регіональної інноваційної політики

Вирішення пріоритетних завдань та ефективність реалізації РІП, насамперед, визначається результативністю використання наявних ресурсів. Будь-яке суспільство націлено на максимально ефективне їх використання, однак пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку та відповідно їх ресурсне забезпечення визначаються загальною державною політикою.

У рамках розробки РІП важливим етапом є визначення проектів, які дозволять досягнути програмних цілей. Але відсутність аналізу проблем, ясності в потребах, а також в цілях реалізації програм призводить до найбільш розповсюджених помилок: неузгодженість у програмних цілях, завданнях та заходах. Звідси йде підтягування цілей до поточної діяльності, відмова від використання конкуруючих та конкурентоспроможних організацій та (або) методів розв'язання завдання. В такому випадку дуже часто формування РІП здійснюється від заходів, проведення яких сприйнятне для органу, що їх формує, через завдання до нібито можливим цілям, яким сприяє цей захід. Також ще однією проблемою є відсутність аналізу ситуації в частині виявлення проблем, що заважають досягненню мети, а також зведення труднощів і невмілого управління, незнання ситуації, яку потрібно класифікувати у розряд проблем та включення їх у програму. Отже ця ситуація веде або до неефективності програмних заходів з їх реалізації, або до закріплення ситуації невміння і невиконання заходів програми. Розповсюджена ситуація, коли результати не ув'язані з цілями, завданнями, не впливають з реалізації заходів, не мають вимірних (а це одна з основних вимог концепції реформування міжбюджетних відносин) показників.

Створюючи РІП для удосконалення використання бюджетних витрат, автором пропонується створити систему планування та моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних витрат на основі показників: як якісних, так і кількісних, що стосується до бюджету всіх рівнів. Це дозволить створити систему планування, моніторингу соціально-економічної результативності та ефективності виконання РІП за допомогою збалансованої системи показників (ЗСП).

Для ефективної роботи на основі ЗСП потрібна добровільна взаємодія, як державних структур між собою, так і державних структур та суспільства в цілому. Оскільки добровільна взаємодія можлива тільки за умови побудови партнерських відносин, потребується наявність декількох додаткових обставин: готовність до взаємодії з боку влади та суспільства, яка заснована на таких параметрах як відповідність рівня розуміння необхідності цієї взаємодії з боку органів влади, певний рівень професіоналізму організацій, необхідний рівень взаємної довіри влади та суспільства; наявність функціональної основи для взаємодії. Функціональною основою системи взаємодії є відповідні її структурні складові: економіко-правові механізми; організаційні форми; процедурні елементи.

Зазначені у п.1.3. якості партнерства є найбільш продуктивним способом вирішення актуальних проблем: забезпечення житлом сімей із низьким рівнем доходу, покращення природоохоронних заходів, покращення інфраструктурних об'єктів, вирівнювання економічного розвитку регіонів та багато інших питань соціально-економічного розвитку. Державні органи, що мають різні повноваження, повинні координувати свої дії щоби досягти спільні цілі. Отже ЗСП є дієвим механізмом, який сприяє встановити такі цілі верхнього рівня, які дозволять багатьом чисельним державним структурам злагоджено працювати разом та скоординувати свої дії таким чином, щоб отримати результат. ЗСП слугуватиме саме тою пов'язаною ланкою, яка допоможе представникам різних структур та організацій на вищому рівні напрацювати спільну програму дій щодо досягнення поставлених цілей.

Проте неоднозначність змісту та методична непрозорість багатьох процедур визначення критеріїв та показників оцінки ефективності та результативності здійснення виробничо-господарських процесів насамперед визначається розмаїттям аспектів формування відповідного корисного ефекту від реалізації певних видів активності, що, в свою чергу, обумовлює широту розкиду цілей, стандартів, цінностей. Відтак доцільним є застосування алгоритму (методики), яка «охоплює» сутність процесу оцінювання,

водночас залишаючи простір для врахування специфіки даного об'єкту.

Специфічність підходів до формування системи оцінки ефективності, відображенням чого стає суб'єктивно-рефлексивний характер (пов'язаний із принципово особистісною інтерпретацією змісту інтересів, цілей, цінностей і т.і.) визначення орієнтирів, що додатково ускладнює процес оцінювання через необхідність врахування в ньому також потенційних наслідків впливу змін навколишнього середовища об'єкту. В цьому контексті особливого значення набуває необхідність врахування у відповідній системі показників складних взаємозв'язків між явищами, стан яких ці показники відображають. Крім того, побудова даної системи має враховувати такі перешкоди та обмеження методичного гатунку:

нечіткість вихідних позицій оцінювання, що полягає у площині неоднозначності інтерпретації значень показників, які відображають стан відповідних явищ і процесів;

відсутність або обмеженість узгодженості понятійно-категоріального апарату, що визначає зміст явищ і процесів, які складають предметну область оцінювання та визначають його цільову спрямованість;

потенційна небезпека виявлення незгоди суб'єктів – учасників певного процесу, що підлягає оцінюванню, а також навіть можливість надання опору інноваційним змінам, пов'язаним із впровадженням нових організаційно-управлінських підходів та рішень.

Тому доцільним є застосування алгоритму розробки критеріїв оцінювання, який складається із наступних етапів:

визначення рівнів (високий, середній, низький чи оптимальний, припустимий, неприпустимий тощо), на яких має здійснюватися оцінювання, оскільки кожний з них передбачає відмінності у показниках;

упорядкування системи показників, на базі яких буде здійснюватися комплексне інтегральне оцінювання стану відповідної системи (об'єкту);

ранжування показників та оцінювання факторів їх вагомості;

застосування показників.

Здійснення такого роду послідовності певною мірою дозволяє уніфікувати склад показників системи оцінювання стану виконання регіональної інноваційної політики, зокрема у вимірі результативних характеристик реалізації цієї програми (очікувані темпи зростання виробництва, обсяги випуску певних видів продукції, збільшення надходжень до бюджету, підвищення доходів населення та ін.). Проте видатковий аспект формування та реалізації РІП є більш складним для оцінювання ефективності вкладення коштів у диференційовані за умовами функціонування та розвитку об'єкти, до складу яких слід віднести насамперед різні територіальні утворення, що сукупно складають регіон. Отже, відповідно до розмаїття обставин, в яких будуть реалізуватися певні інноваційні проекти і програми у складі РІП, будуть розрізнятися і критерії оцінювання зроблених капіталовкладень, що проте неможливо вважати ані доцільним, ані задовільним з точки зору запобігання нецільовому витрачання коштів та протидії корупційним виявленням.

Пошук певних узагальнюючих та уніфікованих критеріїв та показників для оцінювання ефективності капіталовкладень в контексті розробки та реалізації РІП має становити проблемне поле подальших наукових розробок у цій сфері, а також конкретизація специфічних показників ефективності та результативності, їх апробація на практиці, внесення коректив із врахуванням останніх досягнень.

Варто зазначити, що показники ефективності виконання програмних заходів враховуються під час прийняття управлінських рішень щодо уточнення завдань та заходів ДЦП, визначення їх пріоритетності при формуванні переліку програм, які плануються до виконання у відповідному році з використанням коштів державного бюджету, для розроблення державними замовниками програми, методики оцінки ефективності виконання конкретних програм та ін. Оцінка результативності здійснення державних цільових програм, розроблених для реалізації в інноваційній сфері, окрім традиційно використовуваних фінансово-економічних

показників, обов'язково повинна враховувати також стан виконання планових показників, досягнення цільового рівня індикаторів, що характеризують науково-технічні та виробничо-технологічні аспекти реалізованих інноваційно-інвестиційних проектів.

Таким чином, оцінка виконання регіональних планових і програмних документів є складним процесом, оскільки передбачає насамперед аналіз наслідків програмної діяльності. Отримана унаслідок оцінки програм інформація використовується керівниками програм для визначення їх ефективності і прийняття рішень щодо їх майбутнього фінансування. Тому, для оцінки ефективного виконання програм, важливим є визначення параметрів, критеріїв оцінки для успіху програм, а також засобів виміру систематизованих показників, за допомогою яких можна проаналізувати результативність використання бюджетних коштів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Систематизація параметрів оцінки ефективності програми

Ознаки оцінки	Параметри оцінки	Критерії оцінки успішності програми	Засоби виміру індикаторів (показників виконання)
Стан виконання програми	Виконання програмних заходів: дотримання плану робіт, якість виконання	Досягнення граничних меж прояву показників, що характеризують отриманий комплексний ефект	Визначення показників: Джерело інформації: Метод одержання інформації Періодичність: Точка відліку: Одиниця виміру:
Результативність програми	Досягнення поставлених у програмі завдань.	Умови, за яких програму можна вважати завершеною, а завдання – виконаними:	
Ефективність програми	Співвідношення результатів програми з ресурсами, витраченими в ході її реалізації («вартість результатів»)	Досягнення співвідношення результатів та витрат, яке відповідає цільовим очікуванням відносно вартісних параметрів реалізації програми	
Вплив програми на соціально-економічний розвиток	Позитивний / негативний вплив програми на розвиток	Діапазон змін явищ соціального та економічного життя, входження в межі якого свідчить про покращення певних якісних параметрів умов реалізації програми	

Підвищення ефективності бюджетного програмування потребує забезпечення дієвого контролю за виконанням програм, саме у цьому контексті особливого значення набуває удосконалення інформаційно-аналітичних можливостей щодо здійснення моніторингу ДЦП, включаючи аналізувати їх виконання за контрольними (результативними) показниками, представленими у паспорті програми. Підвищення ефективності бюджетної діяльності може бути досягнуто також завдяки використанню потенціалу довгострокового та середньострокового бюджетного планування. Крім того, на окрему увагу потребують питання забезпечення диференціації довго- та короткострокових цілей.

На думку автора, результативні показники потрібно обирати для кожної програми за трьома критеріями:

по-перше, вони повинні бути переконливими і стосуватися головних завдань ДЦП на рік; бути значущими для керівників у процесі розробки рішень і управління програмою; ефективно показувати вплив різних напрямів діяльності на виконання завдань і пріоритетів програми; сприяти у визначенні впливу різних рівнів витрат на продуктивність програми та її пріоритети; показники повинні бути вимірними, щоб їх можна було використовувати упродовж року.

по-друге, інтерпретація показників має бути однозначною та не допускати можливість подвійного трактування;

по-третє, для показники має бути наявною чітка каузальна залежність, що полягає у можливості виявлення наявності та встановлення природи причинно-наслідкових залежностей між ними.

Розробка системи оцінки програм за допомогою результативних показників передбачає розуміння того, якої мети намагаються досягти у разі виконання програми, хто є її основними користувачами клієнтами, і наскільки є повною інформація про обсяг послуг, що надаються програмою за відповідний проміжок часу. Крім того, у здійсненні оцінки ефективності виконання програм та розробці способів виміру та формуванню критеріїв

ефективності потрібно врахувати не тільки економічну складову, але й інші параметри ефективності.

З метою удосконалення оцінки виконання РІП за допомогою ЗСП стратегічного розвитку, автор пропонує наступні етапи у відповідності до найбільш ефективного хронологічного та логічного порядку їх проведення. Однак треба зауважити, що на практиці етапи можуть виконуватися паралельно: визначення ключових напрямів діяльності на основі розробленої стратегії соціально-економічного розвитку регіону; визначення стратегічних пріоритетів у кожній сфері діяльності; розробка стратегічних цілей (декомпозиція стратегії, визначення зв'язків між цілями, балансування коротко- та довгострокових цілей); розробка системи показників та цільових значень; встановлення причинно-наслідкових зв'язків показників; розробка цільових програм (стратегічних ініціатив) для досягнення цілей та завдань; формування стратегічної карти вцілому; каскадування стратегічних карт. Крім того, пропонується розглянути декілька етапів і на першому етапі розробки ЗСП. Варто визначитися із ключовими напрямами стратегічної діяльності органів державної влади, а саме: виявити важливі аспекти зовнішнього та внутрішнього середовища, проаналізувати стратегію та основні цілі; зформулювати обмежений набір найважливіших стратегічних напрямів діяльності, які увійдуть в основу побудови стратегічних карт системи (напрями діяльності мають бути обмеженими, взаємопов'язаними та згрупованими у фактори, які належать до різних часових аспектів діяльності: минуле, теперішній час та майбутнє). Для ефективного виконання функцій органами державної влади автор пропонує зіставити перелік та стан напрямів діяльності, сукупність чинних цільових програм, проектів та державних повноважень органів влади.

Для ефективної роботи на основі ЗСП необхідна добровільна взаємодія, як державних структур між собою, так і державних структур та суспільства уцілому. Оскільки добровільна взаємодія можлива тільки за умови побудови партнерських відносин, потребується наявність декількох додаткових

обставин:

а) готовність до взаємодії з боку влади та суспільства, яка заснована на відповідному рівні розуміння необхідності цієї взаємодії з боку органів влади, певному рівні професіоналізму організацій, необхідному рівні взаємної довіри влади та суспільства;

б) наявність функціональної основи для взаємодії, що є відповідними її структурними складовими – економіко-правові механізми; організаційні форми; процедурні елементи.

Вищезазначені характеристики та параметри партнерських відносин є найбільш продуктивним способом розв'язання актуальних проблем регіонального розвитку: забезпечення житлом сімей із низьким рівнем доходу, покращення природоохоронних заходів, покращення інфраструктурних об'єктів, вирівнювання економічного розвитку регіонів та багато інших питань соціально-економічного розвитку. Державні органи, що мають різні повноваження, мають координувати свої дії щоб досягти спільні цілі; така координація має стосуватися не тільки забезпечення збалансованості та узгодженості дій з реалізації функцій державних органів, але й у сфері між секторальною взаємодією держави, громадянського суспільства та бізнесу.

Отже ЗСП є механізмом, який дозволяє встановити такі цілі верхнього рівня, які дозволять багаточисельним державним структурам злагоджено працювати разом та скоординувати свої дії таким чином, щоб отримати результат. ЗСП слугуватиме саме тою пов'язаною ланкою, яка допоможе представникам різних структур та організацій на вищому рівні напрацювати спільну програму дій щодо досягнення поставлених цілей.

Для визначення напрямів ефективного виконання функцій органами державної влади їх спочатку потрібно обрати, в результаті чого автор запропонував (табл. 3.2) виміряти ефективність, тобто визначити ступінь досяжності поставлених цілей за показниками ефективності для органів державної влади уцілому або для її учасників окремо.

Таблиця 3.2

**Показники оцінки ефективного виконання функцій органами державної
влади**

Назва показника	Ум. позн.	Порядок розрахунку
Ваговий коефіцієнт, який враховує значення або вагу і-тої складової ЗСП у загальній оцінці (припустимо, що раніше перелічені складові ЗСП значимі у рівній мірі)	c_i	$\sum_{i=1}^n c_i = 1$
Число складових ЗСП	n	Обліковий
Оцінка, яка отримана для і-тої складової системи	a_i	$a_i = \sum_{j=1}^m B_j * K_j$
Індекс ефективного виконання функцій органами державної влади	I_{ef}	$I_{ef} = \sum_{i=1}^n c_i * a_i$
Число показників усередині даної ЗСП органів державної влади	m	Обліковий
Ваговий коефіцієнт j-го показника ефективності (визначається експертним шляхом) для і-тої складової системи	k_j	Обліковий
Фактичне значення j-го показника ефективності на кінець аналізованого періоду	$b_{\phi j}$	Обліковий
Планове значення j-го показника ефективності	b_{nlj}	Обліковий
Оцінка змін j-го показника ефективності	b_j	$b_j = \frac{b_{\phi j}}{b_{nlj}}$
Для показників, які відображають ефективність діяльності із негативною динамікою (чим нижче значення показника, тим краще)	b_j	$b_j = \frac{b_{nlj}}{b_{\phi j}}$

На другому етапі для визначення пріоритетних напрямів ефективного виконання функцій органами державної влади треба дотримуватися наступного порядку дій, наданого на рис. 3.2.

Для визначення пріоритетів ефективного виконання функцій органами державної влади, а також розрахунку показників ефективності за складовими ЗСП, автор пропонує наступне:

у розрізі складової ЗСП органів державної влади (споживач; діяльність (внутрішня, функціональна та управлінська); орган державної влади; фінанси та власність) формуються показники;

розраховується оцінка змін завдяки співвідношення фактичного та планового значення показника ($b_{\phi 1} / b_{nl 1} \dots b_{\phi m} / b_{nl m}$);

Рис. 3.2. Послідовність дій щодо визначення пріоритетних напрямів ефективного виконання функцій органами державної влади в процесі розробки та реалізації РП

для відокремлення напрямів ефективного виконання функцій органами державної влади, визначають пріоритети розвитку діяльності за показниками ефективності:

$$\Pi_j = \frac{k_j}{b_j}, \quad (3.6)$$

де k_j - ваговий коефіцієнт j -го показника ефективності (визначається експертним шляхом) для i -тої складової системи;

та за складовими ЗСП

$$\Pi_i = \frac{k_i}{b_i}, \quad (3.7)$$

де k_i - для i -тої складової системи.

Для визначення пріоритетів ефективного виконання функцій органами державної влади, а також розрахунку показників ефективності за складовими ЗСП, автор пропонує вести за допомогою табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Визначення пріоритетів ефективного виконання функцій органами державної влади за складовими ЗСП

Складові ЗСП органів державної влади	Назва показника	Фактичне значення показника	Планове значення показника	Оцінка змін	Вага показника	Пріоритет показника
Споживач		$b_{\phi 1}$	$b_{\text{пл } 1}$	$b_{\phi 1} / b_{\text{пл } 1}$	k_1	Π_1
		...	...	...	...	...
		$b_{\phi m}$	$b_{\text{пл } m}$	$b_{\phi m} / b_{\text{пл } m}$	k_m	Π_m
Діяльність (внутрішня, функціональна та управлінська)		$b_{\phi 1}$	$b_{\text{пл } 1}$	$b_{\phi 1} / b_{\text{пл } 1}$	k_1	Π_1
		...	...	...	...	...
		$b_{\phi m}$	$b_{\text{пл } m}$	$b_{\phi m} / b_{\text{пл } m}$	k_m	Π_m
Орган державної влади		$b_{\phi 1}$	$b_{\text{пл } 1}$	$b_{\phi 1} / b_{\text{пл } 1}$	k_1	Π_1
		...	...	...	...	...
		$b_{\phi m}$	$b_{\text{пл } m}$	$b_{\phi m} / b_{\text{пл } m}$	k_m	Π_m
Фінанси та власність		$b_{\phi 1}$	$b_{\text{пл } 1}$	$b_{\phi 1} / b_{\text{пл } 1}$	k_1	Π_1
		...	...	...	...	...
		$b_{\phi m}$	$b_{\text{пл } m}$	$b_{\phi m} / b_{\text{пл } m}$	k_m	Π_m

Таким чином, пріоритет ефективного виконання функцій органами державної влади буде тим вище, чим вище значущість складової ЗСП органів

державної влади або показника ефективності та тим нижче ніж їх оцінка. В свою чергу, розрахунок показника індексу ефективного виконання функцій органами державної влади доцільно вести за допомогою табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Розрахунок індексу ефективного виконання функцій органами державної влади у реалізації РІП

Складові ЗСП	Оцінка складової системи	Вага складової системи	Пріоритет складової системи	Індекс ефективного виконання функцій органами державної влади за складовою системою	Індекс ефективного виконання функцій органами державної влади
Споживач	a_1	c_1	Π_1	I_{ef1}	I_{ef}
Діяльність (внутрішня, функціональна та управлінська)	a_2	c_2	Π_2	I_{ef2}	
Орган державної влади	a_3	c_3	Π_3	I_{ef3}	
Фінанси та власність	a_4	c_4	Π_4	I_{ef4}	

Під кутом зору автора, під час відбору ключових сфер діяльності, система їх визначення повинна передбачати вибір доопрацювання окремих напрямів проектів та програм на всіх етапах життєвого циклу та будуватися від початкової до завершальної стадії, що дозволить більш ґрунтовно підійти до визначення сфер діяльності.

Отже система методики визначення ключових сфер діяльності має бути поетапним процесом із наявністю напрямів, які дозволять приймати рішення. По кожному такому напрямку потрібно прийняти рішення: продовжити роботу, зупинити роботу, доопрацювати, відкласти прийняття рішення.

На третьому етапі відбувається розробка стратегічних цілей, що є одним із найважливіх етапів, оскільки від того наскільки правильно обрана мета, наскільки чітко вона зформована, залежить успіх організаційно-

адміністративної діяльності.

Розробка РІП має бути у наступній послідовності, відмінністю якої є присутність ЗСП на всіх стадіях розробки та реалізації програм:

складається перелік найважливіших проблем (обирається певна проблема та формується завдання на розробку програми, в якій визначаються цілі програми, ліміти ресурсів, учасники реалізації програми);

визначається завдання на розробку програми для вирішення певної проблеми (відображаються цілі, ресурси, учасники та строки реалізації). На цій стадії уточнюються параметри, які характеризують цілі програми та визначаються завдання її реалізації за окремими періодами. Для сукупності цілей, ієрархія яких становить та визначає стратегічну спрямованість регіональної інноваційної політики, відбудовується система зв'язків, що визначають причинено-наслідкову залежність між такого роду цілями. Для спрощення процедури визначення зазначеної залежності доцільним є дотримання при формулюванні цілей таких вимог, як чіткість, однозначність трактування, зданість до точного вимірювання, можливість перевірки та контролю при досягненні певних граничних меж та ін.;

формується склад завдань та комплекс заходів для реалізації програми (склад основних завдань програми встановлюється завдяки побудованій ієрархії цілей; з кожного із завдань розробляються послідовні етапи їх виконання);

розрахунок основних показників та ресурсного забезпечення програми (визначаються витрати матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, які потрібні для реалізації програми. Формуються переліки матеріальних ресурсів із зазначенням постачальників та отримувачів. На цій стадії розраховується ефективність реалізації програми);

на заключній стадії формуються та погоджуються програмні документи, які затверджуються разом із програмою.

Особливе місце займають надзвичайні програми, які розробляються для екстремальних ситуацій, наприклад, для ліквідації наслідків стихійних лих,

відновлення зруйнованого пожарами сільського господарства тощо.

У зв'язку із цим потрібно ставити цілі, які є найважливішими для їх функціонування та розвитку. На кожному рівні державного управління виникають локальні цілі, тому тільки їх сукупність потрібно розглядати як деяку мету певного рівня. Проектування цілей організації повинно бути обов'язковим та найважливішим етапом процесу проектування загальної системи управління. Отримати повну картину взаємозв'язків майбутніх подій до формування переліку чітких завдань, а також інформацію щодо їх важливості дозволить побудова багаторівневого дерева цілей на базі ознак, які перелічені у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Сукупність ознак цілей, які впливають на процес побудови дерева цілей

Ознака мети	Умови застосування мети
Напрямок діяльності	Задані рівень структури та етапи планування
Етапи планування	Задані рівень структури та напрями діяльності
Рівень організаційної структури	Задані напрями діяльності та етапи планування
Комбінована ознака (сукупність ознак)	Умови змінюються у відповідності до змін ознаки

Побудовані на ЗСП цільові програми допомагають ефективно розподіляти бюджетні кошти, оскільки ресурси виділяються на ті заходи, які відповідають стратегічним цілям складових, зформульованим у ЗСП. Сам процес проектування цілей програми відбувається за наступним алгоритмом (рис. 3.3).

Під час визначення значень цільових показників можна застосовувати значення показників, встановлених в інших регіонах, при цьому треба враховувати рівень і особливості соціально-економічного розвитку цих суб'єктів, а також можливе застосування значень стосовно «кращої практики».

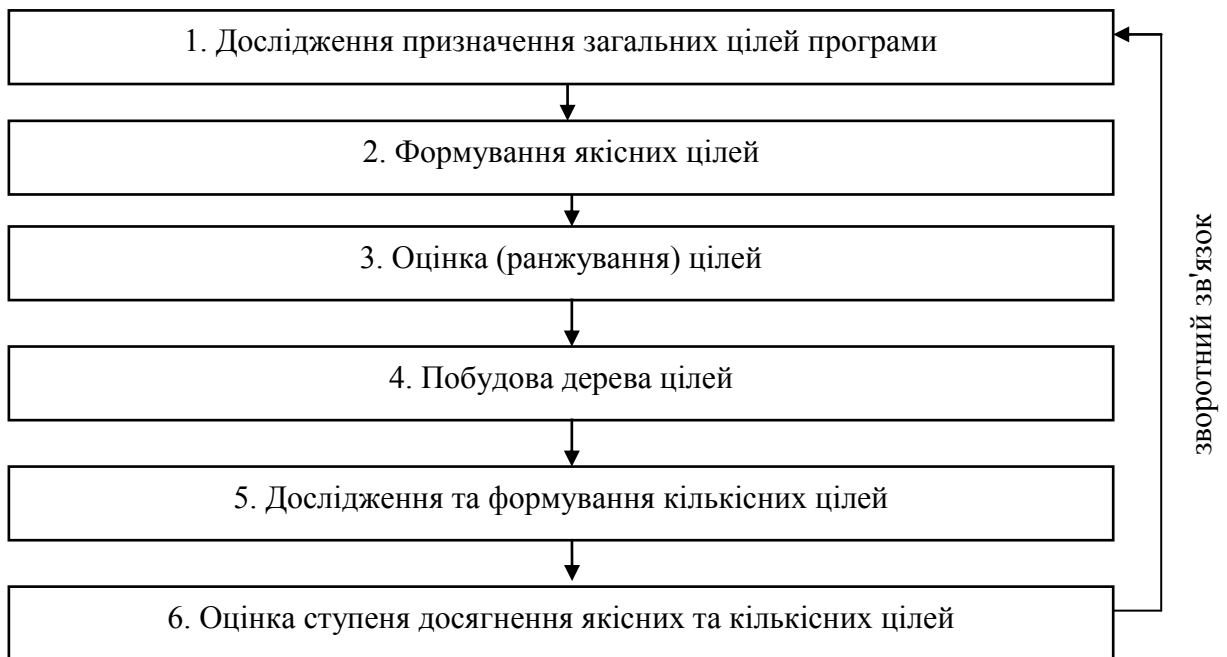

Рис. 3.3. Дослідження та проектування цілей програми

Цільові показники РІП мають бути зформульовані таким чином, щоб за допомогою них можна відповісти на питання, яке покращення буде досягнуто у випадку виконання РІП або яке можливе погіршення буде попереджено (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Перелік та значення цільових показників РІП

№	Назва мети, завдання та цільового показника	Од. виміру	Значення показника					
			Звітний рік (факт)	Поточний рік (оцінка)	Плановий період			
					Перший рік (прогноз)	.... (прогноз)	Кінцевий рік (прогноз)	
1	2	3	4	5	6	7	8	

Варто зазначити, що соціальні, економічні та екологічні наслідки реалізації програми мають оцінюватися та узгоджуватися із заявленими цілями, завданнями та заходами РІП. Наприклад, підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємств внаслідок реалізації механізмів державної підтримки інноваційної діяльності,

збільшення податкових надходжень до бюджету у зв'язку із створенням нових робочих місць, скорочення витрат, пов'язаних із тривалістю лікування хворих, зниження шкоди для здоров'я населення та поліпшення якості навколишнього середовища внаслідок проведення екологічних заходів.

З метою порівняння отриманих результатів реалізації РІП із витратами на їх досягнення, на думку автора здійснюється оцінка ефективності програми. В свою чергу, показники ефективності потрібні для оцінки вартості одиниці покращення якісного показника реалізації РІП або навпроти, оцінки величини приросту якісного показника на одиницю вартості.

На думку автора, показники ефективності мають бути розраховані наступним чином:

відношення показників кінцевого результату до витрат на їх досягнення (наприклад, скорочення рівня захворюваності на дифтерію поділене на витрати по вакцинації населення проти дифтерії, зниження рівня дитячої смертності поділене на витрати щодо забезпечення родопомічних закладів лікувально-діагностичним обладнанням, зниження рівня підліткової злочинності поділене на видатки по фінансуванню створення робочих місць для підлітків);

відношення показників безпосереднього результату до витрат на їх досягнення (наприклад, витрати на будівництво або ремонт 1 км автомобільних шляхів, приріст кількості правильно поставлених діагнозів поділений на витрати з підвищення рівня кваліфікації лікарів);

відношення показників кінцевого результату до показників безпосереднього результату (наприклад, скорочення кількості учнів, які страждають захворюваннями шлунково-кишкового тракту поділене на збільшення частки учнів, які одержують гаряче харчування в їдальнях загальноосвітніх установ, зниження рівня захворюваності на дифтерію поділене на приріст рівня охоплення населення щепленнями проти дифтерії).

З метою розрахунку показників ефективності, автор запропонував для використання одну із наступних формул:

відношення показника (приріст показника) результату на обсяги витрат,

що потрібні для аналогічного досягнення значення (приросту). В цьому випадку здійснюється оцінка величини приросту якісного показника за одиницю вартості;

відношення обсягу витрат на показник (приріст показника) результату, що отримано коштом таких витрат для аналогічного досягнення значення (приросту). У цьому випадку оцінюється вартість одиниці поліпшення якісного показника.

Щодо оцінки ефективності реалізації РПП, автор наголошує на наступних критеріях:

ступінь досягнення запланованих результатів та намічених цілей програм;

ступінь відповідності запланованому рівню витрат (вимірюється у вартісних показниках та розраховується, як відношення між обсягом фінансування заходів програми та фактичним освоєнням обсягів фінансування заходів програм на дату оцінки програми, що помножене на 100 %);

ступінь освоєння плану розміщення державних замовлень. Цей критерій вимірюється у кількісних та вартісних показниках і відповідно розраховується:

як співвідношення між кількістю розміщених замовлень та кількістю замовлень, передбачених у плані розміщення замовлень, що 100 % (для кількісних показників),

як співвідношення між первісною (максимальною) ціною розміщених замовлень і первісною (максимальною) ціною всіх замовлень, передбачених у плані розміщення замовлень, помножене на 100% (для вартісних показників).

ступінь досягнення запланованих результатів та намічених цілей РПП визначається індикаторами, що відображають співвідношення фактично досягнутих результатів з їхніми плановими значеннями або ж індикаторами, що є абсолютним (відносним) відхиленням фактичних результатів від запланованих;

ступінь відповідності запланованого рівня витрат визначається індикаторами, що є співвідношенням фактично зроблених витрат з їх плановими значеннями, або ж індикаторами, що відображають абсолютні

(відносно) відхилення фактичних витрат від запланованих.

Отже, в результаті оцінки РІП маємо наступне:

якщо значення критерію ступеня відповідності запланованого рівня витрат нижче 75%, то відповідальний орган влади зобов'язаний винести пропозиції про призупинення реалізації програми або внесення в програму змін з пропозиціями про внесення змін до бюджету;

якщо значення критерію ступеня відповідності запланованого рівня витрат нижче 50%, то відповідальний орган влади зобов'язаний винести пропозиції про дострокове припинення реалізації Програми та вилучення в установленому порядку з бюджету витрат на її реалізацію;

якщо значення критерію ступеня освоєння плану розміщення замовлень по заходах програми нижче 50%, то відповідальний орган влади зобов'язаний винести пропозиції про внесення в Програму змін.

Під час розробки РІП, що мають соціально-спрямований характер, а також у випадку неможливості економічного трактування соціальних результатів, можливо вилучення показників ефективності із складу програми із обов'язковим обґрунтуванням цієї обставини за текстом РІП.

Варто зазначити, що фактичне досягнення результатів реалізації РІП або її заходів, що характеризується досягненням показника мети та завдань РІП, не є оцінкою ефективності реалізації РІП, а є показником діяльності органів державної влади щодо реалізації РІП.

3.2. Методичне забезпечення стратегічного планування розвитку інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу

Розмаїття мотивів і стимулів учасників регіонального інноваційного розвитку РІР до співробітництва зумовлено складною соціально-економічною природою та різними формами впровадження та корисного використання інновацій. Прийняття потенційними учасниками РІР рішень щодо самого

вступу до інноваційного процесу, а також подальшого вибору форм реалізації нововведень зумовлено існуванням складного індивідуального сполучення інтересів, потреб, мотивів, цінностей, орієнтацій, ідеалів, стимулів учасників, що мають прояв у різних ситуаціях інноваційного розвитку. Зазначені розмаїття та складний характер розглянутих вище передумов РІР на регіональному рівні зумовлює доцільність формування відповідно складного механізму розвитку інтеграційної взаємодії в інноваційній сфері, що має мотиваційну природу і є однією з найважливіших складових загального механізму забезпечення зацікавленості учасників регіонального інноваційного процесу в досягненні максимальних економічних і соціальних результатів ІР.

Наявність прагнень щодо досягнення життєво необхідних цілей завдяки реалізації інновацій передбачає активізацію дій учасника ІР в регіональному господарському комплексі, формування ситуативної реакції на зміни умов інноваційного процесу тощо. При формуванні та розвитку таких прагнень в ситуативному процесі інноваційного розвитку встановлюються правила і формуються стратегії взаємодії з іншими учасниками РІР. Отже, розбудову належного організаційно-економічного забезпечення поглиблення інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного співробітництва треба узгоджувати з такими положеннями:

По-перше, регіональний інноваційний процес повинен мати комплексний характер, забезпечення якого зумовлює необхідність координації та узгодження дій різних учасників РІР. Виконання функцій такого роду координації має бути покладено на державні органи (в межах їхньої компетенції), а основу для виконання ними низки завдань у цій сфері має виступати спеціальний програмний документ регіонального рівня – РІП. Завдяки цьому необхідно підкреслити, що механізми впливу на регіональний інноваційний розвиток, закладені у РІП, мають базуватися на збалансованому поєднанні регулятивних дій держави (прямих та опосередкованих) та ринковому саморегулюванні, що здійснюється, власне, учасниками ринку та їх організаціями і об'єднаннями.

По-друге, реалізація регіональної інноваційної політики має базуватися на

стратегічному комплексно-селективному підході, доцільність використання якого визначається насамперед обмеженістю ресурсів, які може надати держава або здатні акумулювати (за колективною згодою) учасники РІР для формування системи заходів підтримки інноваційної активності. Зміст підходу, який пропонується, полягає у тому, що реалізація такого роду заходів підтримки повинна носити концентрований і вибірковий характер, спрямований на отримання таких результатів:

1) на формування «точок зростання» (вибір для впровадження нововведень об'єктів, в рамках діяльності яких інновації можуть дозволити отримати максимальний локальний результат);

2) на максимізацію синергетичного ефекту від впровадження інновацій, джерелом якого слід вважати розгалуженість системи коопераційних, економічних, комерційних та інших відносин підприємств-новаторів, що здатні створити можливості як для продуктивного копіювання новаторської поведінки, так і для мультиплікативного поширення отриманого позитивного ефекту;

3) на якнайбільш широке залучення недержавних ресурсів для підтримки впровадження інновацій. Акумулювання необхідних для цього інвестиційних ресурсів звичайно більш продуктивно може бути здійснено або підприємствами, які здійснюють великі масштаби діяльності або є складовими частинами потужних інтеграційних об'єднань, або (перш за все через відносини спільної власності) можуть бути профінансовані сторонніми кредитними установами.

Ключовим критерієм відбору інновацій для здійснення підтримки відповідних проектів для підприємств з великими обсягами діяльності треба вважати максимізацію наведених вище корисних результатів (безвідносно до інших параметрів нововведень, зокрема – рівня різного роду їх новизни), а також глибину і широту участі відповідних суб'єктів господарювання у обсягах діяльності та системі внутрішньоекономічних зв'язків господарського комплексу регіону.

По-третє, підтримка інноваційної активності підприємств, які належать до

сфери середнього та малого бізнесу, за комплексно-селективним підходом має надаватися з огляду на такі параметри, як: ступінь новизни нововведень, що пропонуються до впровадження; глибина та широта інтеграційної участі цих підприємств у системі внутрішньоекономічних зв'язків господарського комплексу регіону; соціальні наслідки і аспекти діяльності цих суб'єктів.

В-четверте, іншим важливим положенням, з якого має виходити розробка регіональної інноваційної політики, а також проектування в ній певних механізмів та форм підтримки інновацій, при дотриманні комплексно-селективного підходу є орієнтація на стимулювання інноваційних процесів в рамках регіональних інтеграційних утворень кластерно-мережного типу, ключовим з яких в цьому контексті треба вважати інноваційні ділові мережі. Регіональна інноваційна ділова мережа (РДІМ), відповідно до положень, обґрунтованих у п. 1.3, при цьому розглядається як сукупність учасників РІР (підприємств та пов'язаних із ними коопераційними зв'язками різного змісту некомерційних організацій), що здійснюють певною мірою скоординовану (на основі балансу конкурентно-коопераційної взаємодії) діяльність. Формування складу РДІМ відбувається навколо існуючих коопераційних (насамперед, виробничо-технологічних) та інших зв'язків, що носять сталий характер, а збереження і підтримка яких визначається об'єктивним збігом економічних інтересів учасників. Стрижневим принципом побудови РДІМ за такий підхід є орієнтація на сукупність партнерських відносин уздовж ланцюжка створення нової вартості в результаті впровадження певного роду нововведень, а не лише на одного окремого ініціатора інноваційної активності.

В-п'яте, на відміну від традиційно існуючих кластерних об'єднань, до складу РДІМ включаються підприємства та організації різних галузей регіонального господарського комплексу, доцільність сполучення яких в рамках мережі визначається спільністю змісту і характеру інновацій (насамперед, технологічного і продуктового гатунку), що розробляються, впроваджуються, використовуються, потребують інфраструктурного обслуговування, а також дають можливість отримати зростаючий позитивний кінцевий споживчий ефект від користування ними.

В-шосте, структурна конфігурація РДІМ визначається неоднорідністю складових, які можуть бути розділені на три групи:

ланкові елементи – це суб'єкти господарювання, господарська діяльність яких потребує виконання окремих робіт, пов'язаних із розробкою та впровадженням інновацій, а також сталі коопераційні відносини із підприємствами, що здійснюють таку діяльність. Отже, включення таких суб'єктів до складу РДІМ зумовлюється такими обставинами: характер виконуваних господарських операцій, стосовно певного виду економічної діяльності, яка є предметом мережної активності; наявність сталої системи їх коопераційних відносин із іншими ланками мережі; тривале використання партнерського режиму господарської взаємодії із іншими учасниками РДІМ; суб'єктивні переваги керівників і власників цих підприємств в інноваційній сфері, що співпадають за змістом із пріоритетами інноваційної активності мережі;

вузлові елементи новаторсько-підприємницького типу («підприємства-новатори»), що звичайно визначаються такими параметрами: великі масштаби діяльності; значний обсяг доступних інвестиційних ресурсів; наявність власної бази науково-дослідних та досвідно-конструкторських робіт (НДДКР), а отже, мають передовий і піонерський досвід впровадження інновацій певного типу; розгалуженість системи господарських та комунікаційних зв'язків із іншими учасниками мережі;

мета-вузлові елементи, до складу яких належать організаційні форми державної підтримки інноваційної активності, а також найбільш потужні форми самоорганізації взаємодії учасників мережі, що здійснюють інфраструктурне та інституціональне обслуговування функціонування РДІМ, в рамках чого поєднуються з ланками та вузлами мережі складним комплексом відносин, які мають природу партнерського співробітництва у різних сферах інноваційного процесу та далеко не завжди визначаються господарським характером. Вцілому, зміст таких відносин достатньою мірою співпадає із спрямованістю та природою впливу, який надає держава щодо використання методів та інструментарію підтримки інноваційної активності.

здійснюваних зв'язків мета-вузлів із іншими складовими РДІМ, такого роду взаємини здебільшого носять зміст мережних відносин, особливо – в контексті впливу, що реалізується через взаємодію мета-вузлів із іншими вузловими елементами. У відносинах же між вузловими елементами одного порядку (мета- та звичайними вузлами) більшого поширення набувають прості дуальні зв'язки.

Крім того, треба вказати, що мережні відносини між вузловими елементами РДІМ звичайно мають постійний і усталений характер здійснення, пов'язаний, по-перше, із необхідністю виконання вузловими підприємствами в ході інноваційного процесу специфічних робіт, пов'язаних із НДДКР (стосуються насамперед наукової експертизи, консалтингової та інжинірингової діяльності, а отже, здійснення таких операцій вимагає наявності спеціальних компетентностей, не завжди доступних навіть персоналу великих підприємств), і, по-друге, з потребою популяризації та поширення передового інноваційного досвіду, що дійсно потребує наявності комунікаційно-інформаційних каналів взаємодії, розвиток яких є перевагою мета-вузлових організацій.

У-восьме, склад та структурна конфігурація регіональної ділової інноваційної мережі зумовлюється насамперед особливостями впливу інновацій, які отримують поширення у діяльності учасників мережі, на функціонування РДІМ уцілому та окремих її складових зокрема (див. рис. 3.5), що базується на певних видозмінених залежностях, які було розглянуто у моделі на рис. 1.4.

Так, реалізація інноваційних змін в рамках функціонування РДІМ здійснюється із залученням процедур певного попереднього відбору нововведень, які здатні, під кутом зору оцінки вузловими елементами мережі, дозволити отримати найбільш високі результати від упровадження. Успішна реалізація інновацій надалі є прикладом для їх тиражування і копіювання підприємствами – ланками РДІМ.

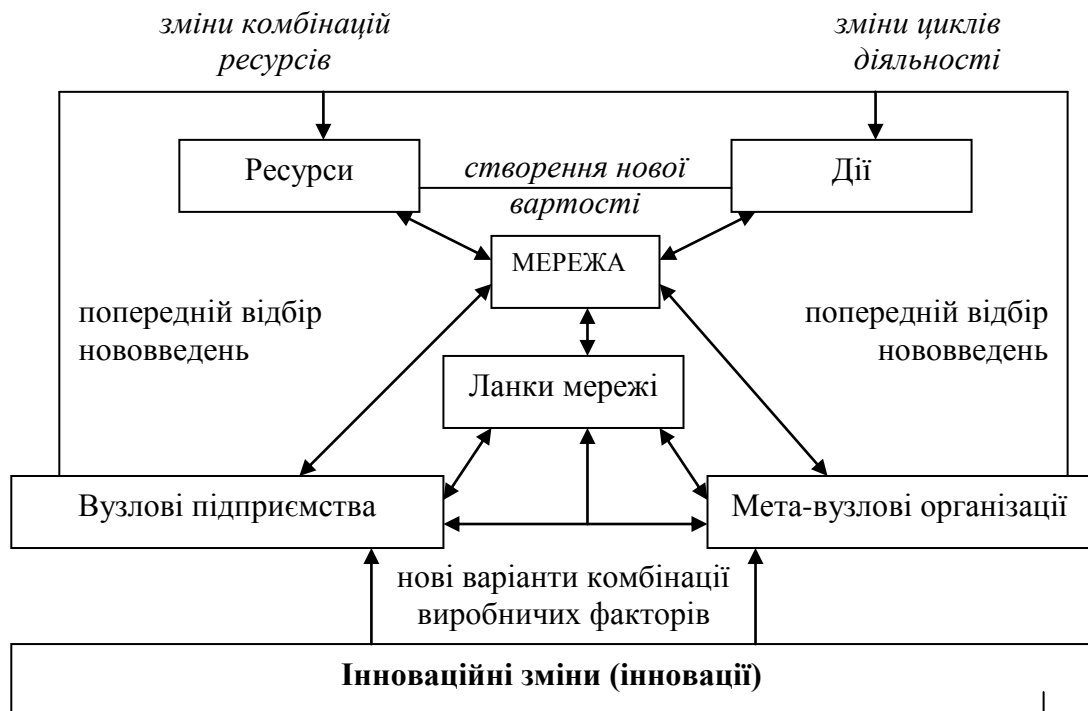

Рис.3.5. Механізм реалізації інноваційних змін в моделі регіональної інноваційної ділової мережі

Процедура попереднього відбору визначається двома основними перевагами. З одного боку, інноваційна активність, яка здійснюється великими підприємствами – новаторськими вузлами РДІМ – пов’язана із порівняльно меншими ризиками інвестування (щонайменше, якщо розглядати ці ризики в контексті діяльності суб’єктів малого і середнього бізнесу). По-друге, такий підхід дозволяє більш чітко і свідомо забезпечувати дотримання пріоритетів і виконання цілей регіонального інноваційного процесу: в частині економічних завдань такого роду відповідність буде досягтися у разі підтримки ефективності господарювання вузловими підприємствами, а отже, копіюванню ланковими елементами РДІМ будуть підлягати вже апробовані новації. Щодо дотримання суспільних імперативів соціального, екологічного, культурного розвитку регіону – реалізація такого роду завдань буде стимулюватися заходами інформаційно-комунікаційної, експертно-консалтингової, інжинірингової, організаційної та іншими формами підтримки з боку мета-вузлових організацій.

З іншого боку, слід відзначити, що саме в контексті функціонування описаного механізму попереднього відбору інновацій збільшується значення державного регулювання регіонального інноваційного процесу, оскільки зловживання або неякісне виконання обов'язків здійснення такого роду експертизи з боку вузлових підприємств цілком може привести до певної монополізації ринку або до погіршення динаміки РІР. Тому державний вплив у даному випадку має сприяти збереженню конкурентності у відносинах всередині РДІМ та запобігати будь-яким зловживанням.

З іншого боку, ланкові підприємства, які прагнуть до отримання лідерських позицій на основі отримання передового інноваційного досвіду, мають чітко усвідомлювати при цьому необхідність не просто реалізації окремого (навіть дуже ефективного) інноваційно-інвестиційного проекту, а розуміти неминучість реалізації моделі поведінки, орієнтованої на досягнення стану вузлового елемента, для збереження отриманої лідерської позиції. З цього твердження витікає, що у разі відсутності можливості у певного ланкового підприємства на тому або іншому етапі інноваційного розвитку для формування достатнього для досягнення певної цілі стратегії отримання лідерства, така ціль має бути переглянута і приведена у відповідність з реальними можливостями розвитку інтеграційного співробітництва.

У-дев'яте, механізм інтеграційних відносин учасників РДІМ має також враховувати наявність не тільки економічної диференціації їх стану, але й відмінності циклічно-часового походження, пов'язаних із різною тривалістю життєвого циклу як використовуваних виробничо-господарських процесів, так й інновацій, спрямованих на їх удосконалення. Крім того, у контексті розгляду цієї ознаки треба враховувати також порівняльну динаміку організаційних життєвих циклів учасників інтеграційного співробітництва. Урахування такого роду відмінностей за сприйняттям та адаптацією інноваційно-орієнтованих моделей поведінки дозволить учасникам регіональної інноваційної мережі забезпечити оптимізацію витрат інвестиційних ресурсів та запобігти зростанню інвестиційних ризиків.

Вцілому ж диференціація інноваційного вибору за параметрами часової

циклічності, на яку мають обов'язково звертати увагу мета-вузлові організації у разі популяризації тих або інших нововведень, вцілому має забезпечити гнучкість і динамічність регіонального інноваційного розвитку завдяки заміні найбільш жвавих елементів.

У-десяте, при виборі певного варіанту здійснення інноваційного процесу або стратегії інтеграційної взаємодії з різними учасниками цього процесу в рамках РДІМ недостатньо зформувані достовірну систему цілей РІР (так, наприклад, як це здійснюється в ході розробки РІП – див. п.3.1.). Отже, досягнення такого роду цілей має бути свідомо прийнятим і оціненим як належне усіма учасниками процесу РІР, що входять до складу РДІМ, та які залучаються до процесу досягнення цілей РІР. Особливо це твердження стосується цілеполягання вузлових учасників регіональної ділової мережі, оскільки саме від їхньої діяльності прямо залежить результативність цього процесу.

Реалізація розглянутих положень, орієнтованих на підвищення зацікавленості суб'єктів РІР у розвитку інтеграційного співробітництва, відображено у визнанні необхідності посилення індикативного впливу регіональних органів управління у забезпеченні ефективного функціонування регіонального інноваційного комплексу, складовими якого є РДІМ. Такого роду посилення в контексті обґрунтованої раніше доцільності дотримання стратегічного комплексно-селективного підходу пропонується здійснювати завдяки поєднання циклів стратегічного планування (охоплює сфери і процедури визначення цілей РІР, упорядкування об'єктів і суб'єктів РІП, встановлення особливостей, пріоритетів і імперативів регіонального інноваційного процесу) і програмно-цільового методу (використання процедур якого здається доцільним в контексті виконання завдань підготовки та доопрацювання регіональної інноваційної політики та пов'язаних із нею планових і програмних документів, у відборі проектів для створення державно-приватних партнерств, упорядкуванні фінансування заходів, пов'язаних із здійсненням державної підтримки інноваційної активності в регіоні тощо).

Регіональна інноваційна політика в цьому випадку виступає як засіб забезпечення збалансованості та взаємозв'язку між цілями інноваційного розвитку регіону, встановленими на базі урахування стану і тенденцій змін складного комплексу факторів внутрішнього і зовнішнього походження, та засобами їх досягнення на засадах використання широкого кола і асортименту форм, методів і інструментарію державної підтримки і активізації РІР. Регіональна інноваційна політика має охоплювати період, який за протяжністю має відображати структуру та особливості часової побудови нововведень певного виду і гатунку, сукупність яких складає основу для виокремлення певної РДІМ. Такий вид потрібно для того, щоб забезпечити досягнення поставлених цілей, яке в контексті відзначеного вище продуктивного сполучення стратегічного і програмно-цільового підходу складається з декількох етапів середньострокового індикативного планування, які мають власні планові періоди та етапи реалізації. В них взаємно пов'язуються як заходи інноваційного, так і соціально-економічного, виробничого, науково-технічного та організаційно-господарчого характеру, а також засоби й ресурси, що потрібні досягти поставлених в програмі цілей. В них вказуються виконавці окремих пунктів програм, планується фінансово-кредитне підкріплення планів, а також інші засоби і методи мотивації та стимулювання приватного сектору для участі в програмі на базі обов'язковості виконання узятих на себе зобов'язань.

У реалізації стратегічного підходу до розробки РІП важливим етапом є упорядкування складу регіональних кластерів та ділових інноваційних мереж.

Отже, розробку рекомендацій відносно упорядкування складу учасників РДІМ пропонується здійснювати на основі реалізації методичного підходу щодо узагальненого оцінювання динаміки змін показників ефективності діяльності підприємств – потенційних учасників регіональних кластерних утворень (див. рис.3.6). Для узагальнення оцінок ефективності пропонується використання інтегрального таксонометричного показника, що враховує значення основних параметрів господарської діяльності підприємств та як фінансово-економічні, так й інноваційні аспекти

Рис. 3.6. Послідовність оцінювання ефективності діяльності підприємств щодо упорядкування складу учасників РДІМ при формуванні РІП

результативності їх роботи.

Результати проведеного узагальнення оцінок ефективності діяльності підприємств легкої промисловості Харківського регіону у 2011-2015 рр. наведено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Узагальнення показників ефективності діяльності підприємств легкої промисловості Харківського регіону у 2011-2015 рр.

Підприємство	Значення показника, по роках				
	2011	2012	2013	2014	2015
ПрАТ «Валківська швацька фабрика»	0,31896	0,46009	0,50610	0,49278	0,48316
ТОВ «Красноградська хутрова фабрика»	0,72757	0,47487	0,46537	0,46009	0,44178
ПрАТ «Державінська мануфактура»	0,13214	0,39169	0,41519	0,38826	0,39870
ТПФ «Голуб»	0,31577	0,35298	0,38828	0,37916	0,36254
ПрАТ «Лентоткацька фабрика»	0,47558	0,33525	0,32520	0,34942	0,34710
ПрАТ «Мокош»	0,45416	0,31713	0,31396	0,33997	0,31233
КП «Фірма "ХАКІС»	0,52168	0,43627	0,38828	0,33435	0,29418
«Червона нить», ДП ПАТ «ЕПОС-Холдинг»	0,37663	0,28640	0,25203	0,28402	0,28749
ПрАТ «ІКО «Більшовик»	0,34874	0,23293	0,25623	0,22351	0,24357
ПрАТ «Красно-градська хлопчато-бумажно-ткацька фабрика»	0,16550	0,23835	0,23596	0,25002	0,23304

Проведене дослідження вказує на те, що динаміка показників ефективності діяльності підприємств носила здебільшого негативний характер. Зокрема, тенденції змін інтегрального показника засвідчили суттєві коливання результатів господарювання, при тому, що власне рівень ефективності досить низьким для більшості суб'єктів господарювання.

У рамках розробки РІП після розробки рекомендацій щодо упорядкування складу учасників РДІМ, як це наведено на рис. 3.6, важливим етапом стає визначення (в рамках упорядкування складу регіональних кластерів та РДМ) інноваційних проектів, реалізація яких дозволить досягнути встановлених програмних цілей (рис. 3.7).

Кластерний аналіз, виконаний на основі узагальнення параметрів такої оцінки (див. дод. У, табл. 3.8) показав, що потенційним вузловим елементом

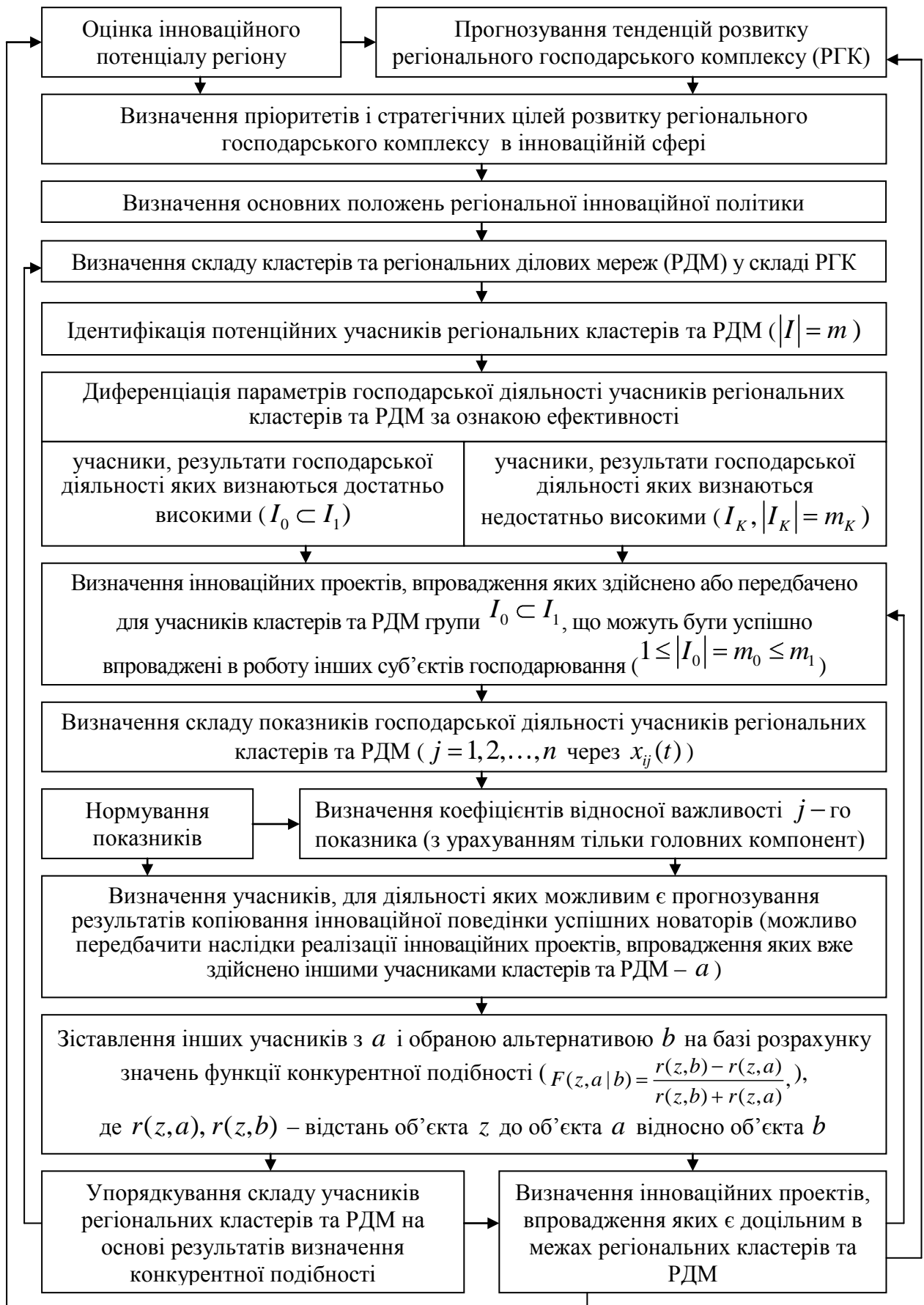

Рис. 3.7 Послідовність відбору інноваційних проєктів при реалізації регіональної інноваційної політики

Таблиця 3.8

**Результати кластерного розподілу підприємств легкої промисловості Харківського регіону, за ознаками витрат –
г(А), прибутку – г(В), конкурентної схожості – F**

Підприємство	Витрати г(А), за роками				Прибуток г(В), за роками				Конкурентна схожість (F), за роками			
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
ПрАТ «ПКО «Більшовик»	1068,411	925,129	682,505	629,792	609,066	571,755	62,493	413,306	0,274	0,236	0,833	0,208
ПрАТ «Валківська швацька фабрика»	0,000	0,000	0,000	0,000	460,881	353,454	623,056	1042,064	-1,001	-1,001	-1,001	-1,001
ТПФ «Голуб»	94,517	18,237	34,369	61,121	368,274	371,684	657,425	1029,368	-0,592	-0,908	-0,902	-0,889
ПрАТ «Державінська мануфактура»	154,010	101,267	108,921	148,106	308,566	252,358	514,183	902,748	-0,334	-0,428	-0,651	-0,719
ПрАТ «Мокош»	21,117	39,992	57,233	76,066	453,175	393,081	679,958	1074,516	-0,912	-0,816	-0,846	-0,869
ПрАТ «Лентоткацька фабрика»	27,068	41,245	55,540	124,942	444,919	394,439	677,186	995,893	-0,886	-0,812	-0,849	-0,778
ПрАТ «Красноградська хлопчато-бумажно-ткацька фабрика»	460,881	353,454	623,056	1042,064	0,000	0,000	0,000	0,000	1,001	1,001	1,001	1,001
ТОВ «Красноградська хутрова фабрика»	52,236	37,104	33,999	86,046	409,737	317,166	589,060	978,979	-0,775	-0,791	-0,892	-0,839
КП «Фірма "ХАКІС»	1994,004	2617,620	71,446	189,773	1533,813	2264,372	551,632	856,302	0,131	0,072	-0,772	-0,638
«Червона нить», ДП ПАТ «ЕПОС-Холдинг»	1900,019	1725,175	5745,512	3755,219	1439,514	1371,754	5122,535	2723,340	0,138	0,114	0,057	0,159

кластерної мережі підприємств легкої промисловості (суб'єкт А) може вважатися ПрАТ «Валківська швацька фабрика», а ланками відповідної мережі можна вважати ТПФ «Голуб»; ПрАТ «Державінська мануфактура»; ПрАТ «Мокош»; ТОВ «Красноградська хутова фабрика»; КП «Фірма "ХАКІС».

При цьому необхідно відзначити, що серед ланок цього мережного утворення незадовільний стан фінансово-економічної діяльності та низьку інноваційну активність демонструють ПрАТ «Державінська мануфактура», ПрАТ «Лентоткацька фабрика» у порівнянні із ПрАТ «Мокош». В той же час можна вважати, що КП «Фірма "ХАКІС» тільки за результатами, продемонстрованими протягом 2014-2015 рр., може бути ідентифіковано як ланка. Решта підприємств (а саме – ПрАТ «ПКО «Більшовик», ПрАТ «Красноградська хлопчато-бумажно-ткацька фабрика», «Червона нить», ДП ПАТ «ЕПОС-Холдинг»).

3.3. Формування державно-приватного партнерства при реалізації державних та регіональних цільових програм інноваційного розвитку

Досвід розвинених країн світу з різними соціально-економічними та політичними системами, а також рівнем розвитку ринкових відносин в різних сферах господарювання доводить, що якісне зрушення у розвитку механізмів державного програмування полягає у тому, що держава все більше стає не просто власником замовленої на бюджетні кошти технології або головним виконавцем робіт, а ініціатором організації науково-технологічних партнерств. Саме таке зрушення у функціях держави, її програмній політиці дозволяє за значним скороченням питомої ваги державних витрат, залучаючи приватного партнера, одержувати більший економічний ефект, забезпечувати прискорення соціально-економічного розвитку. Звичайно у світовій практиці розпорядження державною власністю у вигляді економічних активів вважається доцільним

залучення на різних засадах (оренда, довірче управління, участь в капіталі і т.і.) до управління об'єктами державної власності представників підприємницького сектору, що мають достатній досвід ведення господарської діяльності. При цьому розв'язання питань організаційно-економічного забезпечення державно-приватного партнерства (ДПП) у реалізації цільового інноваційного розвитку в рамках реалізації державних цільових програм (ДЦП) та РП, як правило, ведеться не коштом мобілізації наявних внутрішніх резервів і раціонального використання конкурентних переваг, а завдяки отримання додаткових коштів з державного бюджету.

Стратегія управління соціально-економічним розвитком на рівні держави, територій, галузей є найбільш сприятливою платформою узгодження економічних інтересів держави та приватного сектору, фактором зближення господарчих суб'єктів. В нормативних документах закладено основи управління взаємодією інститутів держави та приватного сектору під час складання концепцій, стратегій та ДЦП за допомогою відображення точок доступу комерційних організацій до різних етапів розробок, прийняття та виконання управлінських рішень органами державної влади. В цьому сенсі модель процесу взаємодії держави та приватного сектору потребує координації галузевих та державних концепцій, стратегій управління та ДЦП.

Вихідним підґрунтям для розробки ДЦП є встановлення кола проблем і протиріч, розв'язання яких неможливе або надзвичайно утруднено без залучення ресурсів (економічних, організаційних, адміністративних та ін.) державного походження. Зазначені проблеми і протиріччя при цьому мають обов'язково розглядатися в причинно-наслідковому контексті, що відповідає природі та джерелам їхнього виникнення. Проте надалі формування ієрархії цілей, досягнення яких є предметом реалізації ДЦП, має враховувати більш складні за змістом характеристики та параметри (значущість, повнота інформаційного забезпечення, потреби у залученні сторонніх суб'єктів, вимоги щодо координування спільних дій відносно розв'язання вихідних проблем і суперечностей та ін.).

Під кутом зору автора, ДЦП, що ініціюються та реалізуються будь-яким органом державної влади, повинні містити: структуру програмних завдань, що визначають порядок здійснення відповідних заходів, узгоджених за часом, за виконавцями, за коштами та ін. параметрами реалізації; результати бюджетування витрат та руху грошових потоків, що відповідають встановленому графіку виконання основних етапів програми.

До складу основних цілей і завдань, що можуть бути віднесені до проблемного поля розробки ДЦП, насамперед належить розв'язання ключових суперечностей та сприяння уникненню головних перешкод (інфраструктурної, інституціональної, ресурсно-виробничої, кадрової та іншої природи походження) для інтенсифікації соціально-економічного розвитку, а також реалізація заходів стосовно поліпшенню екологічного стану території, підвищення якості життя та підтримки безпеки життєдіяльності, збільшення доходів громадян та добробуту населення і т.і. Очікувані результати програм повинні мати кількісне вираження, щоб органи державної влади у процесі їх погодження могли оцінювати економічну ефективність різних програм та обирати ті, які матимуть максимально можливий економічний ефект за мінімальними витратами. Таким чином, щоб отримати максимальний економічний ефект та вирішити найбільш нагальні та важливі завдання, треба впровадити принцип співфінансування інвестиційних проектів, оптимально розподіливши фінансові зобов'язання між органами державної влади та приватними інвесторами, які отримають вигоду від їх реалізації.

Для визначення оцінки доцільності розробки ДЦП, автор пропонує застосовувати систему критеріїв (K_i). При цьому кожному критерію відповідає певний ваговий коефіцієнт, що визначає рівень значущості критерію у підсумковій оцінці. Вагові коефіцієнти критеріїв оцінки доцільності розробки ДЦП зазначені у табл. 3.9. Ступінь відповідності параметрів програми (окремих її положень) критеріям оцінки визначається за бальною шкалою у діапазоні від 0 до 10. Значення інтегрального (підсумкового) показника оцінки доцільності розробки ДЦП складається на основі локальних критеріїв.

Таблиця 3.9

Вагові коефіцієнти критеріїв оцінки доцільності розробки ДЦП

Назва критеріїв	Ваговий коефіцієнт критерію (V_i)
К1 – відповідність предметної області, що ініціюється програмою пріоритетам регіону	0,1
К2 – відповідність предметної області, що ініціюється програмою соціально-економічним пріоритетам регіону	0,1
К3 – відповідність намічених для реалізації завдань і програмних заходів повноваженням органів державної влади	0,1
К4 – ступінь охоплення програмними заходами проблемного напрямку: певної групи населення; господарюючих суб'єктів; інших проблемних областей	0,1
К5 – наявність аналізу проблемної ситуації в даній сфері, на основі якого сформульована проблема, що підлягає розв'язанню	0,1
К6 – наявність прогнозу розвитку проблемної ситуації, що склалася, без використання програмно-цільового методу	0,1
К7 – наявність у передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП кількісно вимірюваних цільових показників (індикаторів), що відображають цілі проблемної області і досягнення їх реалізації	0,1
К8 – наявність у передпроектних пропозиціях з розробки проекту ДЦП показників, що відображають результати реалізації програмних заходів	0,1
К9 – наявність у передпроектних пропозиціях з розробки проекту ДЦП показників соціального ефекту від реалізації програмних заходів	0,1
К10 – цілі, завдання та заходи передпроектних пропозицій з розробки проекту ДЦП, не дублюють цілі і завдання інших затверджених програм	0,1

В свою чергу, локальний критерій повинен мати декілька градацій. Кожній градації відповідає певна кількість балів. Вибір градації локального критерію має бути аргументованим і здійснюватися у відповідності до пропозицій щодо розробки ДЦП одній із градацій. Показники локальних критеріїв оцінки доцільності розробки ДЦП та їх бальна оцінка (N_i) визначені у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Показники критеріїв оцінки доцільності розробки ДЦП та їх бальна оцінка

Назва критерію	Показники критерію	Бальна оцінка показника критерію (N_i)
1. Відповідність предметної області програми, що ініціюється, пріоритетам державного рівня	1.1. Проблемна частина віднесена до пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку України.	10
	1.2. Проблемна частина не віднесена до пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку України.	0

Продовження табл. 3.10

Назва критерію	Показники критерію	Бальна оцінка показника критерію (Ni)
2. Відповідність предметної області програми, що ініціюється, пріоритетам регіону	2.1. Проблемна частина віднесена до пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону.	10
	2.2. Проблемна частина не віднесена до пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону.	0
3. Відповідність завдань та програмних заходів для їх реалізації повноваженням органів місцевої влади	3.1. Завдання передпроектних пропозицій з розробки проекту ДЦП та їх програмні заходи повністю відповідають повноваженням органів місцевої влади	10
	3.2. Завдання передпроектних пропозицій з розробки проекту ДЦП та їх програмні заходи не відповідають повноваженням органів місцевої влади	0
4. Ступінь охоплення програмними заходами проблемного напрямку: певної групи населення; господарюючих суб'єктів; інших проблемних областей	4.1. Від 80 відсотків	10
	4.2. Від 50 до 80 відсотків	8
	4.3. Від 20 до 50 відсотків	6
	4.4. До 20 відсотків	4
5. Наявність аналізу проблемної ситуації в цій сфері, на основі якого зформульована та підлягає розв'язанню проблема	5.1. Проведено аналіз проблемної ситуації в цій сфері	10
	5.2. Аналіз проблемної ситуації в цій сфері відсутній	0
6. Наявність прогнозу розвитку проблемної ситуації без використання програмно-цільового методу	6.1. Проведено прогноз розвитку проблемної ситуації без використання програмно-цільового методу	10
	6.2. Прогноз розвитку проблемної ситуації без використання програмно-цільового методу відсутній	0
7. Наявність у передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП кількісно вимірюваних цільових показників (індикаторів), що відображають цілі проблемної області і досягнення їх реалізації	7.1. Зформульовано річні і кінцеві цільові показники (індикатори)	10
	7.2. Зформульовано тільки кінцеві цільові показники (індикатори)	8
	7.3. Цільові показники (індикатори) відсутні	0
8. Наявність у передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП показників ефективності від реалізації програмних заходів	8.1. У передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП є показники ефективності від реалізації програмних заходів	10

Продовження табл. 3.10

Назва критерію	Показники критерію	Бальна оцінка показника критерію (Ni)
	8.2. У передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП показники ефективності від реалізації програмних заходів відсутні	0
9. Наявність у передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП показників соціального ефекту від реалізації програмних заходів	9.1. У передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП є показники соціального ефекту від реалізації заходів уцілому на весь період реалізації програми та за кожним роком	10
	9.2. У передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП є показники соціального ефекту від реалізації заходів уцілому на весь період реалізації програми	5
	9.3. У передпроектних пропозиціях із розробки проекту ДЦП показники соціального ефекту відсутні	0
10. Цілі, завдання та заходи передпроектних пропозицій із розробки проекту ДЦП не дублюють цілі і завдання інших затверджених програм	10.1. Схожі за цілями і завданнями діючі програми відсутні	10
	10.2. У наявності діючі програми, що схожі за цілями і завданнями	0

Під цільовими показниками розуміються показники, що характеризують зміни проблемної ситуації в результаті реалізації програми.

Розрахунок бальної оцінки кожного критерію (Ki) відбувається завдяки множення його вагового коефіцієнту (Vi) на одну із бальних оцінок (Ni) за наступною формулою:

$$K_i = V_i \times N_i, \quad (3.8)$$

Бальна оцінка (Ni) визначається найбільшою відповідністю програми одному із показників.

На основі оцінки кожного критерію визначається підсумковий показник оцінки (R). Величина підсумкового показника оцінки визначається підсумовуванням оцінок за всіма критеріями за наступною формулою:

$$R = K_1 + K_2 + K_3 + \dots + K_i, \quad (3.9)$$

Ухвалення рішення про доцільність розробки програми приймається коли кількість набраних балів за підсумковим показником набуває величини у діапазоні від 10 до 7 включно. Коли кількість набраних балів за підсумковим показником є в діапазоні від 7 до 3, програма потребує доопрацювання. Коли кількість набраних балів за підсумковим показником менше 3, приймається рішення про недоцільність розробки програми. Останнім часом ефективність соціально-економічного розвитку та підвищення рівня конкурентоспроможності на державному рівні спостерігається через розвиток ключових елементів національної інфраструктури. Унаслідок чого підсилюється зацікавленість до приватних підприємств з боку держави за використання їх потенціалу для фінансування, створення та реалізації спеціальних проектів, націлених на розвиток інфраструктури.

Тому відбір приватного партнера залежить від основної мети держави як форми виявлення публічної влади. В контексті реалізації цілей, пов'язаних із оптимізацією видатків державного або місцевих бюджетів (орієнтація на зменшення загального обсягу або структури розподілу витрат), вибір приватного партнера буде ґрунтуватися на критерії мінімізації вартості його послуг. Для партнерських же проектів, на меті яких є підвищення якості задоволення колективних потреб населення, для співробітництва буде обиратися виробник, здатний надати найкращі умови доступу та користування відповідними ресурсами або благами, або високий рівень якості та корисності при продуктивному використанні або споживанні.

На сьогодні найбільш проблемними питаннями організаційно-економічного забезпечення ДПП у реалізації ДЦП є створення процедур та стимулювання процесів, що забезпечують ефективність функціонування проектів ДПП. Крім цього, проекти ДПП потребують створення нового типу державної та суспільної експертизи, що сприяє реалізації проектів та відстеженню їх результативності.

Серед труднощів реалізації ДЦП треба відзначити: неможливість чітко провести розрахунки чистої вигоди втручання держави (вигоди від реалізації програми мінус альтернативні витрати – використання відповідних коштів бюджету в інших цілях); ризик можливості підтримки програм, результати яких не знайдуть попиту на ринку; викривлення стимулів добросовісної конкуренції; можлива монополізація членства у партнерстві.

З метою розвитку державного програмування у середньостроковій перспективі, треба визначити основні галузі або перелік регіонів для пілотного тестування, де стимулювання і розвиток проектів та програм у формі ДПП може бути найбільш ефективним, з урахуванням досвіду зарубіжних країн (як на національному, так і на регіональному рівнях). У контексті розбудови в Україні ефективної системи державного управління з метою залучення інвестицій в рамках механізмів ДПП, підвищення ефективності реалізації відповідних проектів, спрощення процедури доступу до інструментів ДПП та удосконалення його нормативно-правової бази доцільним є забезпечення ефективної взаємодії державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємницької діяльності, громадських і науково-дослідних організацій.

Для розвитку ДПП зовнішнє середовище формується за рахунок створення інституціональної інфраструктури ДПП, тобто комплекс державних, змішаних та приватних організаційно-управлінських структур, що забезпечують розвиток та ефективне функціонування інституту ДПП на державному та регіональному рівнях, а також правової бази, що регулює створення та реалізацію ДПП.

Особливої уваги потребують засади створення ефективної інституціональної інфраструктури ДПП на регіональному рівні. Важливо визначитися щодо координуючої інституції або поняття центру у сфері ДПП в Україні. На сьогодні цю функцію розпорощено і залежно від форми реалізації проектів покладено на різні центральні та місцеві органи влади. Отже, запропонувавши поняття центр ДПП, доцільно його застосування незалежно від того, як саме організована управлінська структура ДПП в тому чи іншому

регіоні, а також розширити використання поняття на будь-які організаційні структури, що пов'язані з організацією ДПП на державному, регіональному, відомчому та інших рівнях управління. В той же час пропонується створення регіонального міжвідомчого колегіального органу із залученням органів місцевої влади та представників суспільних організацій і науково-професійних об'єднань, оскільки цей орган (колегія) відповідатиме за прийняття основних рішень щодо реалізації програм у формі ДПП (рис. 3.8).

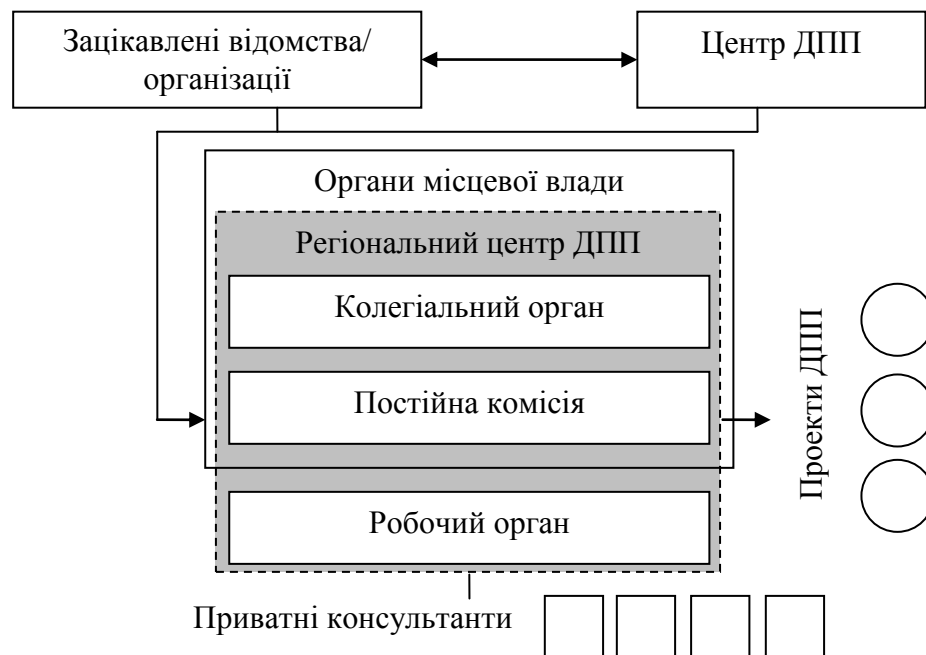

Рис. 3.8. Структура регіонального центру ДПП

Робочий орган регіонального центру формується приватними партнерами, а орган прийняття рішень (колегія) – органами місцевої влади. У складі органів місцевої влади для взаємодії з робочим органом та координацією поточної роботи створюється постійна комісія із питань ДПП. Рішення із питань ДПП приймаються та затверджуються міжвідомчим колегіальним органом у складі місцевої влади. Отже слід визначити чотири напрямки діяльності регіонального центру ДПП:

1. Стратегічне планування ДПП та удосконалення нормативно-правової бази ДПП на регіональному та міжвідомчому рівнях:

розробка цільових програм та комплексних проектів ДПП, як у рамках

регіону, так і на міжрегіональному рівні;

відбір проектів ДПП для реалізації;

участь у розвитку нормативно-правової бази ДПП

2. Усі види експертизи проектів ДПП та моніторинг їх реалізації на регіональному рівні

3. Участь в організації окремих аспектів виконання проектів ДПП від імені держави (обґрунтування інвестицій у проекти; розробка схем фінансування; проведення конкурсів на вибір приватних партнерів)

4. Методичне та інформаційне забезпечення розвитку ДПП в регіоні:

розробка методик відбору проектів для реалізації та конкурентного відбору учасників;

розробка та впровадження у практику ДПП типових форм угод, договорів та іншої документації;

облік, ведення баз даних приватних підрядників, зацікавлених в участі в проектах ДПП та організація попередньої кваліфікації учасників торгів;

систематизація та розповсюдження найкращих практик та досвіду реалізації проектів ДПП;

навчання та перепідготовка персоналу;

інформаційна підтримка.

Визначаючи порядок відбору, підготовки та реалізації програм на основі ДПП, потрібно ранжувати проекти за ступенем їх соціальної значущості та здійснювати відбір не тільки на стадії оцінки концепцій проектів, але й на стадії техніко-економічного обґрунтування за умови обґрунтування бюджетної підтримки проектів з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів (рис. 3.9).

На думку автора, стадія ініціації проекту є початком розвитку відносин між учасниками проекту. На цій стадії характерні мінімальні витрати на технічну адаптацію, існування значних відстаней між партнерами, і як наслідок, максимальна невизначеність у виконання обов'язків та можливо мінімальною довірою. Автор наголошує, що у виборі проекту важливим є

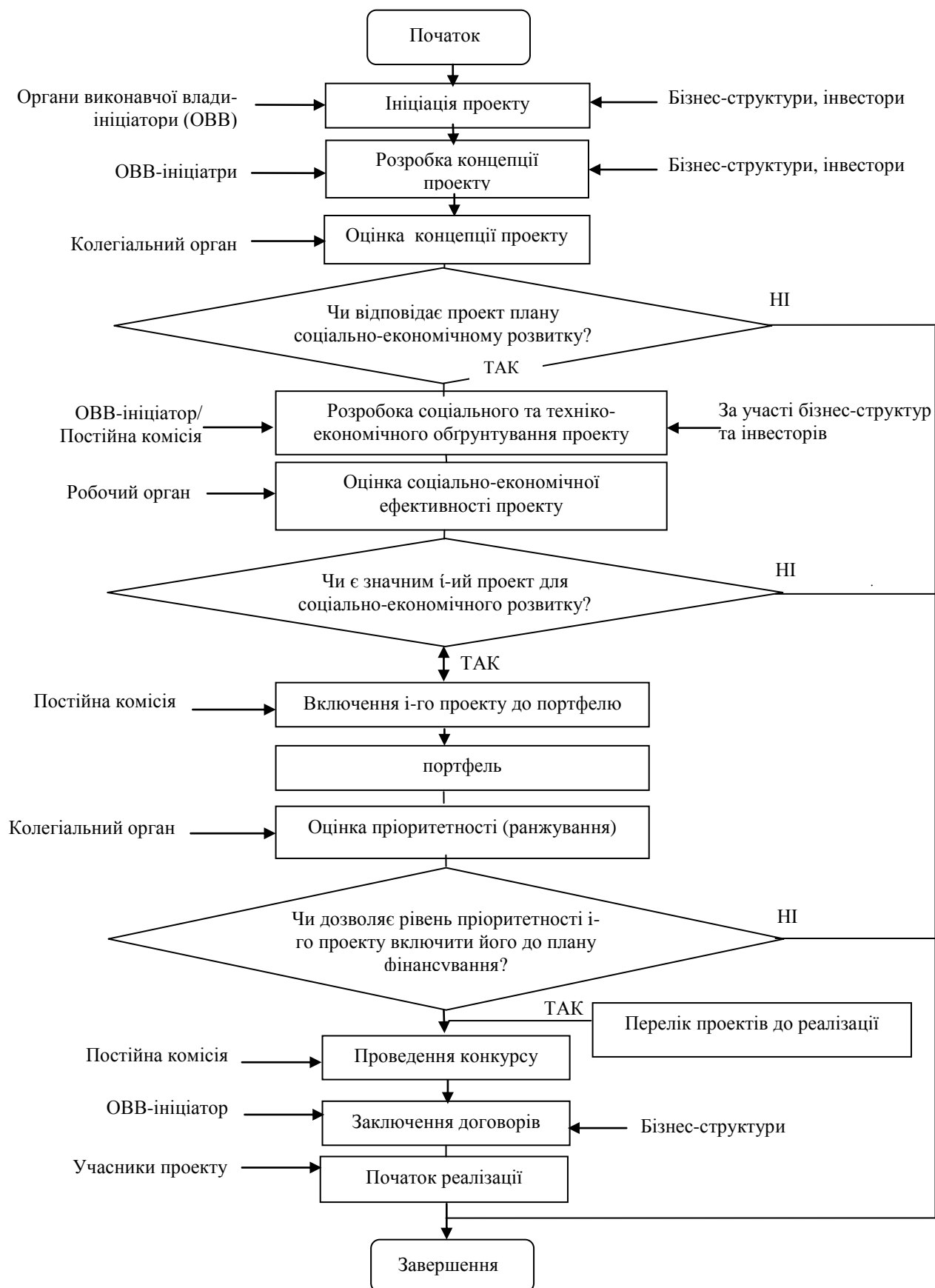

Рис. 3.9. Порядок відбору, підготовки та реалізації програм на основі ДПП

врахування інтересів та цінностей усіх учасників та зацікавлених осіб проекту, враховувати усі види дистанцій, що існують між ними, а також знаходити шляхи їх скорочення.

Тому на етапі ініціації проекту потрібно зібрати якомога більше інформації та визначити певні його цілі та завдання державних служб й учасників проекту. Для цього необхідно пройти наступні стадії за проектом: визначення та ідентифікація, попередня оцінка можливості реалізації, соціально-економічний аналіз витрат та переваг, визначення можливих джерел фінансування та аналіз можливостей державного фінансування.

На стадії визначення та ідентифікації потрібно мати можливість детального вивчення проекту, надалі слід визначити його характеристики та умови за допомогою наступних кроків: здійснити оцінку потреб та прогалин між попередньою ситуацією та бажаним станом; напрацювання варіантів рішень та їх оцінка (провести аналіз, які саме можливі рішення сприяють виконанню найпріоритетних потреб та оцінити ці рішення); визначити мету та обсяг проекту (правильна постановка цілі є ключовою умовою успішної роботи за проектом, при цьому обсяг проекту розуміється як постановка рамок та обмежень проекту).

Попередньо вивчаючи можливість оцінки реалізації проекту, автор пропонує визначити можливі умови фінансового виконання проекту і для цього: визначаємо загальні витрати упродовж життєвого циклу цього проекту (тобто витрати на інвестиції, на обслуговування, експлуатацію тощо); розраховуємо результати цього проекту у плані очікуваного використання його напрацювань та притоку грошових коштів, створюємо модель звіту про доходи та показуємо тренди у результатах проекту та в потоці грошових коштів упродовж всього життєвого циклу цього проекту; оцінюємо вартість майбутніх доходів на сьогодні (чиста приведена вартість, NPV) для усіх майбутніх потоків грошових коштів.

На стадії соціально-економічного аналізу витрат та переваг кошти державного бюджету повинні направлятися таким чином, щоб вони надавали

максимальну перевагу для суспільства уцілому. Отже на цій стадії враховуються ефективність інвестування державних коштів у проекти, а також весь комплекс взаємодій цього проекту на суспільство уцілому, як на державному, так і на місцевому рівнях (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Основні кроки соціально-економічного аналізу витрат та переваг

На стадії визначення джерел фінансових коштів треба визначити можливі джерела фінансування спільного проекту. За оцінкою різних варіантів фінансування необхідно дотримуватися наступних кроків: визначення джерел фінансування; проведення аналізу щоб мати можливість фінансувати коштом альтернативних джерел; побудова структури фінансування завдяки різних джерел. Фінансування може складатися з одноразових або щорічних джерел витрат, які можна використати на покриття щорічних витрат, на експлуатацію та обслуговування, а також на

обслуговування боргу (виплату процентів та дивідендів).

На додаток до попередньої оцінки щодо можливості виконання проекту та соціально-економічного аналізу витрат та переваг проекту, автор пропонує на стадії аналізу та оцінки можливостей державного фінансування дотримуватися наступних кроків: потрібно визначити попередні витрати та доходи (на основі попередньої оцінки можливості здійснення проекту); розрахувати очікуваний вплив на бюджет; вирішити наскільки можливе фінансування проекту коштом державного бюджету, оскільки така оцінка є важливою для процесу прийняття рішення. Вищезазначені кроки формуються і зводяться до звіту про попередню оцінку проекту. Цей звіт в цілому є загальною бізнес-моделлю цього проекту. Він складається з вже згаданої вище попередньої фінансової оцінки проекту, проте не обмежується нею. Також для прийняття рішення ініціатором заповнюється концепція проекту та проводяться процедури оцінки концепції проекту на предмет встановлення наявності підстав для реалізації проекту ДПП. Змістова структура концепції проекту, на думку автора, повинна відповідати наступній формі, яка наведена в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Форма змістовної структури концепції проекту ДПП

Структура концепції проекту	
I. Загальні відомості*	
Назва проекту	
Місце реалізації проекту	
Сфера реалізації проекту	
Ініціатор проекту	
Стислий опис проекту	
Інвестиційний обсяг проекту	
Обґрунтування ініціалізації проекту:	
- потреба у реалізації	
- відповідність цільовим орієнтирам (концепціям, стратегіям розвитку)	
- роль приватного партнера	
Цілі та завдання проекту	
Очікуваний соціально-економічний ефект	
Опис ринку споживачів	
Досвід реалізації аналогічних проектів в інших сферах	
II. Організаційний розділ	

Продовження табл. 3.11

Структура концепції проекту
Поточна стадія проекту*
План реалізації проекту*
Схеми реалізації проекту
Структура інвестицій із розділом за об'єктами та джерелами фінансування*
Джерела окупності інвестицій*
Форма, способи та обсяг державної (муніципальної) участі та підтримки реалізації проекту*
Показники ефективності реалізації проекту
Потреба в експертизі проекту*
Наявність презентаційних матеріалів
Перелік потенційних учасників проекту*
III. Умови реалізації проекту
Ресурсне забезпечення проекту*
Інфраструктурне забезпечення проекту *
Опис технологій, які використовуються при реалізації проекту
Нормативно-правове забезпечення проекту *

* Розділи та пункти, обов'язкові для заповнення.

На етапі підготовки проекту ДПП з метою організації та проведення конкурсу на вибір приватного партнера для укладання угоди ведеться робота з проектами, що занесено до програми ДПП. В свою чергу, етап підготовки має розробку концепції проекту, паспорту проекту, підготовку конкурсної, контрактної, дозвільної та іншої документації, проведення відповідних досліджень, конкурсних процедур. Ініціатор проекту надає до робочого органу регіонального центру ДПП звернення щодо розгляду концепції проекту та проведення процедури оцінки концепції проекту на предмет встановлення наявності підстав для реалізації проекту ДПП.

За результатами оцінки концепції проектів готується висновок про відповідність або невідповідність концепції проектів: проект ДПП рекомендується до реалізації на основі механізмів ДПП та включенню до програми ДПП; пакет документів повертається ініціатору проекту з метою доопрацювання концепції проекту та подальшого повторного звернення за експертизою; проект ДПП не рекомендується до реалізації на основі механізмів ДПП.

З метою організації та проведення конкурсу на вибір приватного

оператора проекту ДПП для укладення угоди, що визначає умови досягнення заявлених регіональним органами державної влади цілей, на підготовчому етапі проводиться робота з проектами, що є в програмі ДПП.

У рамках підготовки проекту ДПП потрібно здійснити наступне:

затвердити план-графік заходів з підготовки проекту (визначаються умови та строки проміжної експертизи проекту ДПП на предмет своєчасного прийняття рішення щодо продовження, зупинення або припинення підготовки проекту ДПП.);

реалізувати заходи та підготувати пакет документів за проектом, що мають бути у складі всі або деякі з нижченаведених:

підготовка технічних завдань та конкурсної документації для цілей залучення консультантів з підготовки проекту;

технічна підготовка проекту;

юридична підготовка проекту;

економічна підготовка проекту;

загальноорганізаційна підготовка проекту.

Отже постійна комісія затверджує план-графік заходів з підготовки проекту ДПП.

Технічна підготовка проекту ДПП має складатися з:

Технічного аудиту;

напрацювання принципів технічних рішень, опис технологій, обраних для реалізації проекту, а також ступінь використання наукомістких, енерго-, ресурсоощадних та інших інноваційних технологій, попередню оцінку впливу на навколишнє середовище;

аналіз питань отримання дозволів і погоджень на реалізацію проекту ДПП;

оцінку витрат та підготовку проекту ДПП (підготовка об'єкту, проектування, отримання погоджень та дозволів);

підготовку висновку про технічні можливості та умови реалізації проекту ДПП;

розробку проектної та кошторисної документації та її державну

експертизу;

підготовку розділів конкурсної документації, зокрема порядок оцінки технічних пропозицій та інші розділи;

розробку технічного завдання для цілей реалізації проекту ДПП.

Економічна підготовка проекту ДПП має складатися з:

аналіз попиту і пропозиції при організації вхідних фінансових потоків проекту;

вироблення необхідних тарифних та інших рішень;

обґрунтування необхідної фінансової участі;

обґрунтування бюджетної ефективності реалізації проекту на умовах ДПП;

підготовку техніко-економічного обґрутування (ТЕО);

підготовку фінансової моделі;

підготовку схеми аналізу та нівелювання ризиків;

підготовку розділів конкурсної документації (бізнес-план, критерії оцінки пропозицій, порядок оцінки фінансових пропозицій та інші розділи).

Загальноорганізаційні підготовка проекту ДПП має складатися з:

визначення цільових показників якості та ефективності проекту;

визначення порядку досягнення необхідного соціально-економічного та бюджетного ефекту від реалізації проекту на умовах ДПП;

визначення складу і кошторису робіт, послуг з підготовки проекту ДПП.

Вирішення питання щодо їх фінансування (джерела, обсяги, графіки);

затвердження плану-графіка заходів з підготовки проекту ДПП з визначенням конкретних осіб, відповідальних за здійснення заходів та підготовку документів;

визначення обсягів необхідних ресурсів і методів забезпечення зобов'язань регіональними органами по відношенню до проекту ДПП (регулювання, майнове і бюджетне забезпечення, інші зобов'язання);

прі́д час планування в проекті бюджетних асигнувань (місцевий, державний бюджети та інші кошти) - підготовку відповідної документації;

формування інформаційного пакету за проектом ДПП (інвестиційний

меморандум, інвестиційна пропозиція), що надає потенційному партнеру необхідний обсяг знань щоби прийняти рішення щодо участі в потенційному проекті;

проведення необхідних публічних процедур та інформаційну підтримку проекту;

організацію роботи з підготовки конкурсної документації;

проведення консультацій з потенційними приватними партнерами, інвесторами, консультантами та іншими учасниками проекту.

З метою впровадження ефективної моделі управління проектами з використанням механізму ДПП, учасники повинні виконувати наступні завдання:

Для державних структур: розвиток стратегічних програм, побудованих на практичному досвіді; прийняття та імплементація відповідних законів та інших правових актів, які потрібні для ефективної та безперебійної діяльності ДПП; своєчасне фінансування заходів у рамках ДПП; забезпечення залучення зацікавлених державних органів.

Для бізнесу: бути конкурентоздатними та розширяти бізнес; знаходити можливості розподілу та скорочення ризиків; збільшувати зв'язки із державною адміністрацією; допомогати місцевому розвитку, що сприяє покращенню їх інвестиційної привабливості.

Для некомерційного сектора: забезпечення співпраці між ключовими структурами; розподіл інформації щодо успішного досвіду роботи; суспільний контроль над тим, щоб послуги діяли в інтересах їх одержувачів; забезпечення фінансування широкого спектру діяльності ДПП. Для забезпечення працездатності механізму ДПП потрібно виконання наступних умов: усі партнери згодні вносити внесок у досягнення загальних цілей та вирішення завдань усупереч їх відмінностей; партнери зацікавлені вносити відповідний внесок, спільно нести ризики та сприяти процесу прийняття рішень. Лише у цьому випадку існування партнерства не є формальністю, а забезпечують внески у покращення якості послуг. Партнери долучаються на основі їх зацікавленості у довгострокових взаємовідносинах, рівня знань та досвіду;

джерела фінансування чітко визначені на довгострокову перспективу; організоване ефективне управління з метою скорочення витрат; управлінські структури повинні бути спроможні тривалий час забезпечувати процес співпраці.

Після проведення оцінки значущості ДПП – проекту для кожного учасника, треба розрахувати ефективність механізму ДПП в управлінні розвитком, певної галузі, регіону тощо. Даний розрахунок здійснюється на базі інтегральної бальної оцінки, зформованої із комплексних та первісних показників. Система показників повинна вимірюватися (мати чисельний вираз) та бути достовірною (надійною та реалістичною).

Під час стратегічного планування ДПП необхідно визначити основні галузі або перелік регіонів для пілотного тестування, де стимулювання і розвиток проектів та програм у формі ДПП може бути найбільш ефективним. Для цього автор провів статистичну обробку та аналіз ефективності роботи інноваційно-активних підприємств як України в цілому, так і в п'яти обраних за результатами кластерного аналізу (див. табл. 2.16) регіонах як найбільш ефективних за рівнем науково-технічного та інноваційного розвитку, а саме в Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Львівській областях та м. Київ. В якості показників нами були визначені основні характеристики ефективності роботи обраних регіонів (табл. 2.11 – 2.13):

- 1) кількість промислових інноваційно-активних підприємств ($K_{iан}$);
- 2) обсяги реалізованої інноваційної продукції, що є новою для ринку ($O_{ріп}$);
- 3) обсяги реалізованої за межі України, що є новою для ринку ($O_{ріп(експ)}$ $O_{рі}$);
- 4) кількість впроваджених інноваційних технологічних процесів у промисловості ($K_{іпроц}$);

5) кількість впроваджених інноваційних видів продукції у промисловості ($K_{i\text{прод}}$).

З метою узагальнення запропонованого методичного підходу автор пропонує аналізувати відносні значення обраних показників на прикладі тенденції їх зміни упродовж 2014-2015 років (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

	Україна	Дніпропетр. область	Харківська область	Одеська область	Львівська область	м. Київ
1 $K_{i\text{ап}}$	0,512119	0,577981651	0,61256545	0,537313	0,496124	0,511905
2 $O_{\text{ріп}}$	1,030831	1,879755694	3,30956649	0,374454	1,953911	1,36015
3 $O_{\text{ріп(експ)}}$	0,603164	0,095333803	8,13040588	0,104132	0,25976	0,008303
4 $K_{i\text{проц}}$	0,843382	1,013157895	0,77655678	0,866667	0,816667	0,444444
5 $K_{i\text{прод}}$	0,856597	0,892857143	0,52791878	0,707317	1,901515	0,718153

Під час вибору остаточного методу оцінки ефективності порівняємо класичні підходи до визначення узагальненого значення показників, а саме, середнє арифметичне та середнє геометричне (рис. 3.11).

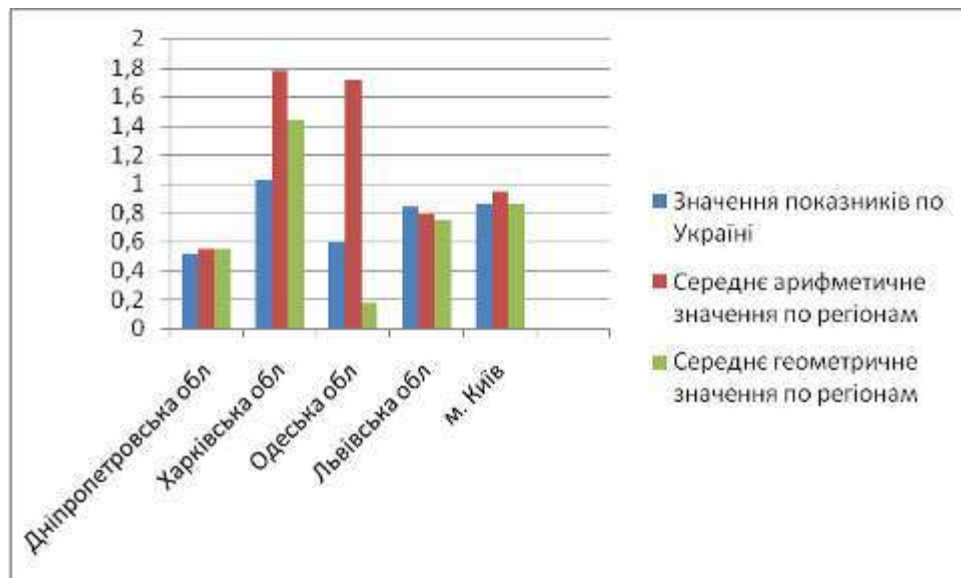

Рис. 3.11. Порівняння статистичних значень показників ефективності роботи інноваційно-активних підприємств України з розрахунковими за методом середнього арифметичного та середнього геометричного в 5-ти найбільш інноваційно-активних регіонах.

За результатами проведеного аналізу, робимо висновок, що метод середнього геометричного достовірніше описує статистичні дані. Це дає можливість обґрунтовано ввести інтегральний показник ефективності обумовлений системою показників, кожний з яких характеризує вплив вищеназваних факторів на результати економічної діяльності вцілому як

$$\text{ІП}_{\text{еф}} = \sqrt[5]{K_{\text{іап}} \cdot O_{\text{ріп}} \cdot O_{\text{ріп(експ)}} \cdot K_{\text{іпроц}} \cdot K_{\text{іпрод}}} \quad (3.10)$$

Даний підхід для розрахунку інтегрального показника можна поширити на будь-яку кількість обраних факторів:

$$\text{ІП}_{\text{еф}} = \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n K_i} \quad (3.11)$$

де $K_i (i = \overline{1;n})$ - обрані за постановкою задачі показники ефективності.

Унаслідок обчислень (рис. 3.12) маємо зробити висновок, що інтегральний показник ефективності роботи інноваційно-активних підприємств як України вцілому достатньо високий (0,75), в Харківській (1,47) та Львівській (0,83) областях перевищує відповідний показник країни, що свідчить про привабливість цих регіонів для впровадження ДПП.

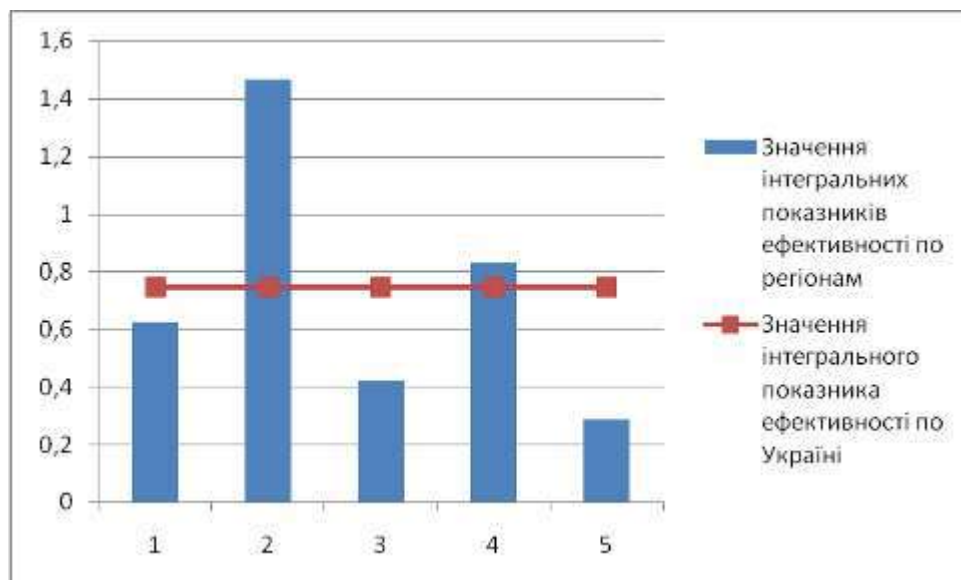

Рис. 3.12. Результати обчислення інтегральних показників за регіонами України вцілому.

Запропонований підхід щодо аналізу привабливості регіонів та підприємств можна поширити на будь-яку кількість факторів, що впливають на прийняття рішення про вибір об'єктів впровадження ДПП.

Для остаточної інтегральної бальної оцінки необхідно обрати відповідні комплексні та первісні показники. Первісні показники є специфічними характеристиками. Комплексні показники, в свою чергу, формуються із первісних показників, які дозволяють оцінювати будь-яку сферу, найбільш ефективно, оскільки поєднують у собі декілька первинних показників. Інтегральна бальна оцінка механізму ДПП, що розраховується, - це середньозважений обсяг балів усіх показників механізму ДПП. Її потрібно розраховувати перед початком реалізації проекту ДПП та після його завершення:

$$IP = \sum \frac{KP_f B_k}{\sum B_k}, \quad (3.12)$$

де IP – інтегральна оцінка;

KP_f – комплексний показник діяльності після завершення використання у проекті механізму ДПП;

B_k – ваговий коефіцієнт комплексного показника.

Базова інтегральна оцінка розраховується за наступною формулою:

$$BIP = \sum \frac{KP_b B_k}{\sum B_k}, \quad (3.13)$$

де BIP – базова інтегральна оцінка;

KP_b – комплексний показник діяльності підприємства після завершення використання у проекті механізму ДПП;

B_k – ваговий коефіцієнт комплексного показника.

Кожному комплексному показнику повинен присвоюватися ваговий коефіцієнт - B_k , що показує відносну значущість комплексного показника.

Значення вагових коефіцієнтів формуються експертно згідно з цілями, завданнями та сутністю и. Присвоєння ваги здійснюється із сутності механізму ДПП та його впливу на процеси, що відбуваються у сфері послуг.

У цьому випадку значення вагових коефіцієнтів пропонуються наступні:

$V_k = 0,4$ – найзначніший вплив;

$V_k = 0,3$ – значний вплив;

$V_k = 0,2$ – нейтральний вплив;

$V_k = 0,1$ – незначний вплив;

Результатом оцінки ефективності організаційно-економічного забезпечення ДПП в управлінні розвитком є розрахування підсумкового показника ефективності ($E_{\text{ДПП}}$):

$$E_{\text{ДПП}} = \left(\frac{ІП}{БІП} - 1 \right) \times 100\% \quad (3.14)$$

де ІП – інтегральний показник;

БІП – базовий інтегральний показник.

Ранжування ефективності організаційно-економічного механізму ДПП в управлінні наступне:

$E_{\text{ДПП}} < 0$ – незадовільна ефективність механізму ДПП;

$0 < E_{\text{ДПП}} < 15\%$ – задовільна ефективність механізму ДПП;

$15\% < E_{\text{ДПП}} < 40\%$ – гарна ефективність механізму ДПП;

$E_{\text{ДПП}} > 40\%$ – відмінна ефективність механізму ДПП.

За допомогою цієї методики можна визначити:

ступінь участі зацікавленості сторін у розвитку певної сфери;

рівень ефективності участі держави та бізнесу;

ефективність застосування організаційно-економічного забезпечення ДПП.

Висновки за розділом 3

1. Сутність регіональної інноваційної політики становить система заходів, спрямованих на якісні й кількісні перетворення інфраструктурного забезпечення промислового й пов'язаних з ним секторів, що є комплексом

заходів, які особливо впливають на спосіб впровадження інновацій у процес функціонування галузей промисловості, підприємств. Регіональна інноваційна політика, яка є складовою частиною відповідного стратегічного плану на державному рівні, в свою чергу, визначається з урахуванням напрямків і темпів соціально-економічного розвитку регіону, розмірів його бюджету, характеристик внутрішнього конкурентного середовища, екологічної обстановки, ресурсного потенціалу, а також з огляду на потреби власної інвестиційної політики.

2. На відміну від традиційно існуючих кластерних об'єднань, у складі регіональних ділових інноваційних мереж мають бути підприємства та організації різних галузей регіонального господарського комплексу, доцільність сполучення яких в рамках мережі визначається спільністю змісту і характеру інновацій (насамперед, технологічного і продуктового гатунку), що розробляються, впроваджуються, використовуються, потребують інфраструктурного обслуговування, а також дають можливість отримати зростаючий позитивний кінцевий споживчий ефект від користування ними.

3. Реалізація інноваційних змін в рамках функціонування РДІМ здійснюється із залученням процедур певного попереднього відбору нововведень, які здатні, щодо оцінки вузловими елементами мережі, дозволити отримати найбільш високі результати від впровадження. Успішна реалізація інновацій надалі є прикладом для їх тиражування і копіювання підприємствами – ланками РДІМ.

Процедура попереднього відбору визначається двома основними перевагами. З одного боку, інноваційна активність, яка здійснюється великими підприємствами – новаторськими вузлами РДІМ – пов'язана із порівняльно меншими ризиками інвестування (щонайменш, якщо розглядати ці ризики в контексті діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу). По-друге, такий підхід дозволяє більш чітко і свідомо підходити до забезпечення дотримання пріоритетів і виконання цілей регіонального інноваційного процесу: в частині економічних завдань. Такого роду відповідність буде досягтися через необхідність підтримки ефективності господарювання вузловими

підприємствами, а отже, копіюванню ланковими елементами РДІМ будуть підлягати вже апробовані новації. В рамках же дотримання суспільних імперативів соціального, екологічного, культурного розвитку регіону – реалізація такого роду завдань буде стимулюватися заходами інформаційно-комунікаційної, експертно-консалтингової, інжинірингової, організаційної та іншими формами підтримки з боку мета-вузлових організацій.

4. Стратегія управління соціально-економічним розвитком на рівні держави, територій, галузей є найбільш сприятливою платформою узгодження економічних інтересів держави та приватного сектору, фактором зближення господарських суб'єктів. У нормативних документах закладено основи управління взаємодії інститутів держави та приватного сектору під час складання концепцій, стратегій та ДПП за допомогою надання точок доступу комерційних організацій до різних етапів розробок, прийняття та виконання управлінських рішень органами державної влади. В цьому сенсі модель процесу взаємодії держави та приватного сектору потребує координації галузевих та державних концепцій, стратегій управління та ДПП.

Висновки та результати дисертаційного дослідження, наведені у розділі, опубліковані у наукових статтях № 90, 91, 93, 94, 96, 101, 102, 118, 104, 112, 116, 12 за списком літератури.

ВИСНОВКИ

Одержані в ході дослідження результати в сукупності вирішують важливу наукову задачу, пов'язану з розробкою теоретичних і методичних положень, науково-практичних рекомендацій щодо організації розвитку інноваційної діяльності регіону.

1. Інноваційна діяльність регіону та її розвиток є складною динамічною системою, яка ґрунтується на відповідних принципах, що враховують генезис виникнення та закономірності функціонування господарської системи даної території, реалізується в різних сферах, що виокремлюються за характером і специфікою соціально-економічних відносин в рамках даної господарської системи та набувають конкретного вияву у певних формах взаємодії між надзвичайно широким колом суб'єктів таких відносин. Теоретичне обґрунтування економічної сутності, змісту та ролі РІП у процесах інноваційного розвитку дало змогу розглядати її як регламентований комплекс планів та управлінських процедур, що включає до свого складу обґрунтування пріоритетів та цілей регіонального інноваційного процесу, орієнтованого на розвиток промислово-підприємницької сфери в межах адміністративної території, а також визначати форми і методи ресурсного, організаційного, інституціонального та інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу.

2. Регіональна інноваційна політика, що являє собою регламентований комплекс планів та управлінських процедур, включає до свого складу обґрунтування пріоритетів та цілей регіонального інноваційного процесу, орієнтованого на розвиток підприємницької сфери території, а також визначення форм і методів ресурсного, організаційного, інституціонального та інфраструктурного забезпечення даного процесу. На підґрунті цього виконано теоретичне обґрунтування сутності та особливостей структурної побудови регіональної інноваційної ділової мережі, як специфічної форми організації інноваційного розвитку, що, на відміну від інших способів локалізації інноваційної діяльності, пропонується розглядати як єдину

скоординовану відкриту саморегулюючу систему, засновану на балансі конкурентно-коопераційній взаємодії учасників. Це дає змогу враховувати відмінності у характері та якості інтеграційного співробітництва між суб'єктами господарювання різних галузей та секторів регіональної економіки, які являють собою ланки єдиного науково-виробничого циклу генерації та впровадження інновацій, з різним рівнем економічного розвитку.

3. Стрижневим принципом побудови регіональних інноваційних ділових мереж є орієнтація на сукупність партнерських відносин уздовж ланцюжка створення нової вартості в результаті впровадження певного роду нововведень, а не лише на одного окремого ініціатора інноваційної активності. На цьому принципі побудовано методичні положення щодо вибору форми організації співробітництва між суб'єктами господарювання в ході реалізації інноваційних проектів в регіоні та складено рекомендації щодо упорядкування складу учасників, відмінність яких полягає у корегування змісту вимог до учасників виходячи з результатів оцінки ефективності їх діяльності в межах регіонального господарського комплексу.

4. Мережевий підхід до організації управління регіональною інноваційною діяльністю базується на орієнтації на сукупність партнерських відносин. При цьому кожний суб'єкт господарювання, з яким встановлюються партнерські відносини, розглядається як певна ланка регіональної інноваційної системи. На цих підставах виконано структуризацію організаційного забезпечення кластерно-мережевої взаємодії суб'єктів господарювання як складової процесу інноваційної діяльності регіону в аспекті забезпечення комплексності і пропорційності розвитку регіонального науково-виробничого комплексу на основі встановлення параметрів конкурентно-коопераційної взаємодії його елементів. Визначено ефективність функціонування регіональної ділової мережі, структурна організація та механізм дії якої обумовлені потенціалом взаємодії учасників утвореної інтегрованої цілісності в ході реалізації інноваційних проектів, що дозволяє врахувати різні форми конкурентної поведінки учасників.

5. Головною проблемою при виборі форм державної підтримки інноваційних проектів екологічного спрямування стає необхідність консолідованої оцінки загального еколого-економічного ефекту, що виникає на всіх ланках циклу енерго-виробничого циклу, пов'язаного з виготовленням певних видів продукції (товарів, послуг) для задоволення конкретних суспільних та індивідуальних потреб на основі використання певних природних ресурсів. Для встановлення обсягів узагальненого еколого-економічного ефекту реалізації інноваційних проектів у роботі запропоновано методичний підхід до вибору інструментів регуляторного впливу на реалізацію інноваційних проектів екологічної спрямованості на регіональному рівні, що обов'язковою умовою вбачає наявність не лише економічного, але й екологічного ефекту від впровадження інновацій в регіоні, що дало змогу, зокрема у Харківській області, розширити коло учасників проекту.

6. Пошук оптимальних шляхів досягнення цілей інноваційного розвитку регіонального господарського комплексу передбачає вибір організаційної форми побудови та реалізації ДПП у ході здійснення проектів і програм регіонального інноваційного розвитку, відмінність авторського підходу полягає в доведенні тісного взаємозв'язку між організаційною формою ДПП та параметрами регіональних проектів і програм, що пропонуються до реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Asheim B.T. Local learning and interactive innovation networks in a global economy / B.T. Asheim, P. Cooke . // Making Connections. Technological Learning and Regional Economic Change (E. Malecki and P. Oinas (eds). – Aldershot: Ashgate, 1991. – pp. 145–78.
2. Breschi S. Knowledge Spillovers and Local Innovation Systems: A Critical Survey. / S, Breschi, F Lissoni. // Industrial and Corporate Change. – 2001. – №10. – pp.. 975-1005.
3. Building Competitive Regions: Strategies and Governance. – Paris: OECD Publishing, 2005. – 139 p.
4. Carlsson B. On the nature, function and composition of technological systems. / B. Carlsson, R. Stankiewicz // Journal of Evolutionary Economics – 1991. – V1, Issue 2 – pp. 93–118.
5. Cooke P. Regional innovation systems: Competitive regulation in the New Europe. / P. Cooke. // Geoforum. – 1992. – №23 – pp.365-382.
6. Coriat B. Organizations, firms and institutions in the generation of innovation. / B. Coriat , O. Weinstein. // Research Policy. – 2002. – № 31. – p. 273-290.
7. Dutta S., Mia I. The Global Information Technology Report 2009–2010. ICT for Sustainability. Geneva : World Economic Forum, 2010. 416 p.
8. European Innovation Scoreboard (EIS) 2009. Comparative analysis of innovation performance. Pro Inno Europe Paper №15. – European Union, 2010. – 76 p.
9. European Innovation Scoreboard (EIS) 2010. Comparative analysis of innovation performance. Pro Inno Europe Paper №15. – European Union, 2011. – 76 p.
10. Fisher I. The Money Illusion / I. Fisher. – Martino Fine Books, 2011. – 264 p.
11. Freeman C. Systems of Innovation: Selected Essays in Evolutionary Economics. / C. Freeman. – Edward Elgar Publishing Ltd, 2008. – 288 p.
12. Gnatenko M. K. Regional innovation policy / M.K. Gnatenko // Реформування економіки держави та регіонів: технологічні та економічні

аспекти: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 19-20 червня р.). у 2 частинах – К.: Аналітичний центр «Нова економіка», . – Ч. 1. – 128 с. – С 91-93.

13. Gnatenko M. Kharkiv region investment activity increasing / M. Gnatenko // Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського». – 2017.– №2 (102). – С. 24-30.

14. Gnatenko M. Regional aspects of environmental & economic evaluation of innovative-investment projects impact / M. Gnatenko // Науковий журнал «Nauka i studia».- м. Перемішль, Польща. - NR 19 (87) 2014., P.5-11.

15. Godin B. The Linear model of innovation the historical construction of an analytical framework / B. Godin. //Science, Technology & Human Values. – 2006. – V. 31, №. 6. – p. 639–667.

16. Handbook on Economic Globalisation Indicators. – Paris: OECD, 2006. – 180 p.

17. Hirooka M. Innovation Dynamism and Economic Growth: A Nonlinear Perspective. / M. Hirooka – Edward Elgar Publishing, 2006. – 426 p.

18. Ketels C. Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies / C. Ketels, G. Lindqvist, O. Solvell, Center for Strategy and Competitiveness. – Stockholm, 2006. – 38 p.

19. Kleinknecht A. Innovationen Patterns in Crisis and Prosperity. Schumpeter's Long Cycle Reconsidered. / A. Kleinknecht.; A.Foreword by Jan Tinbergen. L.: Macmillan Press., 1987. – 230 p.

20. Knowledge Assessment Methodology. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/>

21. Kuznets S. Economic Growth and Income Inequality // American Economic Review. – 1955. – Vol. 45. – N 1. – p. 1-48

22. Lucas R. On the Mechanism of Economic Development. / R. Lucas. // Journal of Monetary Economics. – 1988. – V. 22. – P. 3– 42.

23. Monterisi A. Regional innovation strategies: the Apulian experience and the role of ARTI / A. Monterisi. – Brussels, 7 October, 2009. – 18 p. – Режим доступу : <http://www.arti.puglia.it/fileadmin/>

- user_files/download/OD_Puglia_7oct09_ilo.pdf
24. Nelson R. R. In search of a useful theory of innovations. / R.R. Nelson, S.G. Winter. // Research Policy. – 1977. – № 6(1). – p. 36-77
  25. Nelson R. R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis, / R.R. Nelson. – Oxford University Press, New York / Oxford, 1993. – 560 p.
  26. Parsons T. Essays in Sociological Theory. Pure and Applied, Glencoe, 111.: Free Press; Revised ed. edition, 1964. – 460 p.
  27. Perez C. Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages. / C. Perez. – London: Elgar, 2011. – 224 p.
  28. Petit P. Innovation and Growth [Electronic resource]: A comparative analysis of institutionalist approaches by Bruno Amable. URL: <https://rechercheregulation.files.wordpress.com/2013/07/petit.pdf> (date of the application: 07.10.2017).
  29. Project Management : Управление проектами. Зарубежный опыт / А. И. Кочетков, С. Н. Никешин и др. Санкт-Петербург : Два-три, 1994. 268 с.
  30. Public-Private Partnerships Laws / Concession Laws – Режим доступа : <http://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/legislation-regulation/laws/ppp-and-concession-laws#europeanunion>
  31. Rogers E. Diffusion of Innovations. / E. Rogers. – Simon and Schuster, 2010. – 518 p.
  32. Romer P. Endogenous Technological Change. / P. Romer. // Journal of Political Economy. – 1991. – №5. –p. 71-102.
  33. Rosenberg N. Inside the Black Box: Technology and Economics. / N. Rosenberg. – Cambridge University Press., 1983. – 320 p.
  34. Rothwell R. Towards the fifth-generation innovation process. International Marketing Review. – 1994. – №. 11 (1) – 7 –31.
  35. Social and private rates of return from industrial innovations / E. Mansfield, A. Rapport, Anthony Romeo, Samuel Wagner and George Beardsley // The quarterly Journal of economics. 1989. № 91 (2 May). P. 221–240.
  36. Solow R. A Contribution to the Theory of Economic Growth. / R. Solow. // Quarterly Journal of Economics. – 1956. – Vol. 70. – p. 65-94.

37. Solow R. Technical Change and the Aggregate Production Function / R. Solow. // Review of Economics and Statistics . – 1957. – Vol. 39. – p. 312-320.
38. The National Science Foundation. National Center for Science and Engineering Statistics (NCSES) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nsf.gov/statistics/>
39. Tilton G. J. Innovation and growth in the global economy / G. J. Tilton. MIT Press, Cambridge, MA, 1991. – 234 p.
40. Tohidi H. Different stages of innovation process. / H. Tohidi, M.M. Jabbari. // Procedia Technology. – 2012. – V.1. – p. 574–578.
41. Wallerstein I. Social science and contemporary society: the vanishing guarantees of rationality / I. Wallerstein. // International sociology. – 1996. – № 1. – p.7-25.
42. Абросимов В. Системный подход к организации виртуальной компании / В. Абросимов, А. Иванченко // Директор ИС. – 2007. – №2. – С. 12–21
43. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону (концептуальні основи та методологія) : [монографія] / В. М. Бабаєв, Л. Л. Товажнянський та ін. Харків : НТУ «ХПІ», 2007. 316 с.
44. Айзинова И. Непроизводственная инфраструктура регионального центра / И.М. Айзинова, В.В. Нациорковский. // Социологические исследования. – 1984. – № 3. – С. 78-80
45. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. / Э.Б. Алаев. –М.: Мысль, 1983. – 350 с.
46. Алексеев І.В. Управління ресурсним забезпеченням промислово-фінансових груп: монографія / І.В. Алексеев, М.К. Колісник, А.С. Мороз. – Львів: Видавництво Національного Університету "Львівська політехніка", 2007. – 132 с.
47. Алесіна Н. Проблеми і умови формування регіональних виробничо-економічних структур / Н. Алесіна. // Економіка України, 1997. – №3 – с.56–62
48. Анненкова Е.В. Модель стратегического управления трудовым потенциалом машиностроительного комплекса региона / Е.В. Анненкова,